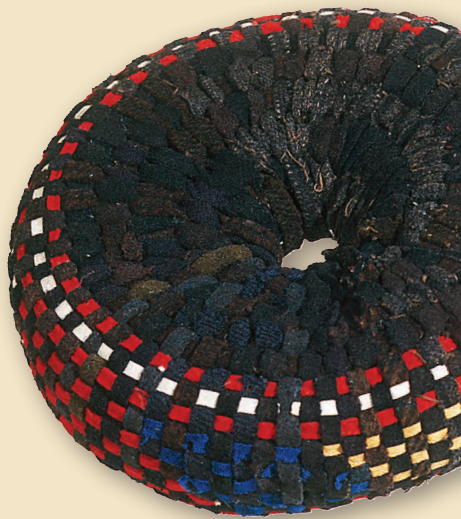
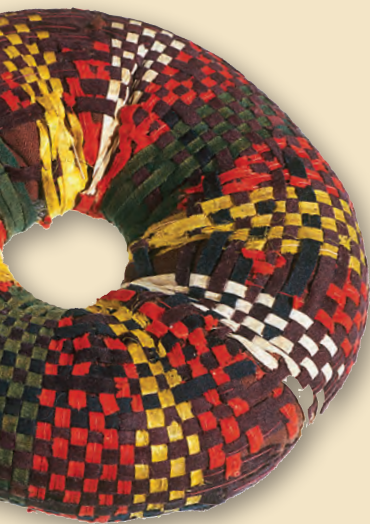

SVITKI

Dekle je po vodo šla

SVITKI

Dekle je po vodo šla

Kranj, 2007

GORENJSKI
MUZEJ

GORENJSKI KRAJI IN LJUDJE - ZBIRKE

DEKLE JE PO VODO ŠLA – SVITKI IZ GORENJSKEGA MUZEJA

Katalog pripravila: Helena Rant

Strokovna sodelavka: mag. Tatjana Dolžan Eržen

Strokovna besedila: Helana Rant, Marjanca Jeglič

Oblikovanje: Barbara Bogataj Kokalj

Fotografije: Drago Holynski, Helena Rant, Marjanca Jeglič, Magda Zore, fototeke Gorenjskega muzeja, Loškega muzeja Škofja Loka in Slovenskega etnografskega muzeja, arhiv Marije Kocjanc iz Srednje vasi v Bohinju in družine Koselj s Spodnje Lipnice

Fotografija deklice na naslovnici je iz fototeke Slovenskega etnografskega muzeja.

Izbor fotografij: Helena Rant, Mateja Likozar, Marjanca Jeglič

Ilustracije: mag. Irena Jeras Dimovska

Konservatorski posegi: Marjanca Jeglič

Jezikovni pregled: Irena Resman

Prevod: Amidas, d.o.o., Ljubljana

Izdal: Gorenjski muzej, april 2007

Za Gorenjski muzej: mag. Barbara Ravnik Toman

Katalog je uvrščen v zbirko Gorenjski kraji in ljudje - Zbirke; 1

Tisk: Pro Grafika, Žabnica

Naklada: 200 izvodov

GORENJSKI
MUZEJ

Gorenjski muzej
Tomšičeva 44, Kranj
www.gorenjski-muzej.si

Izdajo kataloga je omogočilo Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

746.25(497.4-16)(064)

RANT, Helena

Svitki : dekle je po vodo šla / [strokovna besedila Helena Rant, Marjanca Jeglič ; fotografije Drago Holynski ... [et al.] ; izbor fotografij Helena Rant, Mateja Likozar, Marjanca Jeglič ; ilustracije Irena Jeras Dimovska ; prevod Amidas]. - Kranj : Gorenjski muzej, 2007. - (Gorenjski kraji in ljudje. Zbirke ; 1)

ISBN 978-961-6478-12-0

1. Gl. stv. nasl. 2. Jeglič, Marjanca 3. Gorenjski muzej (Kranj)
232089600

KAZALO

UVODNIK.....5

HELENA RANT:

SVITKI, DEKLE JE PO VODO ŠLA 7

UVOD7

PRENAŠANJE BREMEN NA GLAVI.....8

KAKO SO UPORABLJALI SVITKE? KAJ VSE SO PRENAŠALI S SVITKI?.....9

RABA V GOSPODINJSTVU IN KMEČKEM GOSPODARSTVU9

RABA ZA ZASLUŽEK 16

UPORABA SVITKOV OB PRAZNIKIH 19

VELIKONOČNE ŽEGNANSKE ZGODBE 19

OPUŠČANJE RABE SVITKOV..... 22

SVITKI DANES 22

KAKO SO IZDELOVALI SVITKE?24

ZBIRKA SVITKOV V GORENJSKEM MUZEJU – ZAKLADNICA PESTRIH VZORCEV..... 27

KATALOG SVITKOV (RAZDELITEV PO VZORCIH)..... 29

CATALOGUE OF HEAD-CUSHIONS (DIVIDED BY PATTERNS) 29

ZAKLJUČEK43

HEAD-CUSHIONS ‘THE GIRL HAS GONE TO FETCH WATER’ 44

LITERATURA50

MARJANCA JEGLIČ:

KONSERVATORSKA OBDELAVA SVITKOV..... 53

CONSERVATION OF HEAD-CUSHIONS..... 57

“Oživila je pot čez Vrh. In iz nje je
marsikako jutro, kadar so nesle dekleta v
rožastih škafih, z belimi prti prevezanih,
mleko s planine, zaplavala nad poljem med
Pečmi in Savo zdrava pesem.”

(odlomek iz knjige Janeza
Jalna Ovcar Marko)

UVODNIK

Zbiranje in popisovanje gradiva je bržčas staro vsaj toliko kot so stari muzeji, če ni še starejše. O zbiranju, dokumentiranju in širjenju vedenja o muzejskih predmetih prav na začetku govori tudi mednarodna definicija muzejev. Zato je morda kar čudno, da Gorenjski muzej šele zdaj, po več kot 50 letih delovanja, začenja z nizom publikacij, ki nosijo naslov Gorenjski kraji in ljudje – Zbirke. Vendar pa prav ta naslov skriva v sebi tudi odgovor na vprašanje, zakaj šele sedaj. Če ta hip odmislimo lepo številno bogatih in kakovostnih katalogov k razstavam, ki so jih pripravili nekdanji in sedaj zaposleni kustosi našega muzeja, je že niz Gorenjski kraji in ljudje v svojih prvih zvezkih nakazal pot k objavljanju manjših zaključenih zbirk predmetov v samostojnih objavah. Res je šlo prvenstveno za fotografsko gradivo, a pot je bila načrtana.

Naša prva postaja na tej poti je zbirka svitkov. Na prvi pogled majhna in nepomembna, a s kopico možnosti za obujanje spominov na utrinke iz še ne tako zelo oddaljene preteklosti, za zabavno in koristno izrabo prostega časa in nenazadnje tudi kot izvor novih zamisli za izvirne spominke.

*mag. Barbara Ravnik Toman
direktorica Gorenjskega muzeja*

Dekle je po vodo šla
na visoke planine.

Vodo je zajemala,
je ribico zajela.

(ljudska)

Helena Rant*

SVITKI

Dekle je po vodo šla

Zbirka svitkov v Gorenjskem muzeju šteje le dva ducata predmetov, ki pa so likovno zelo zanimivi, saj so pisanih barv in pestrih vzorcev. Pri svitkih se srečamo s sožitjem in zlitjem umetniškega ustvarjanja in uporabnosti. V osnovi je svitek le pripomoček za prenos bremen, pisano okrasje pa to osnovno uporabno vlogo presega. Svitek postane predmet umetniškega ustvarjanja in odraža človekov odnos do dela, praznikov in smisel ter posluš za estetiko, za lepo.

Raznoliki niso le vzorci na svitkih, ampak tudi uporaba in vrste svitkov, kar kaže na iznajdljivost in spretnost izdelovalcev in uporabnikov. Vsa ta pestrost v literaturi praktično ni obdelana, najdemo le posamezne omembe svitkov. Zato je pričujoče delo plod analize muzejske zbirke svitkov iz konca 19. do sredine 20. stoletja in vedenja ter znanja, ki so mi ga posredovale mnoge informatorka in informatorji. Svitki v muzejski zbirki izhajajo iz raznih krajev Gorenjske, zato sem se pri raziskavi omejila le na Gorenjsko, čeprav je bila uporaba svitkov podobna tudi v drugih slovenskih pokrajinah. Prehitremu posploševanju sem se skušala izogniti. Tudi pri fotografskem gradivu sem se omejila na Gorenjsko. Kjer pa nisem našla ustreznih fotografij, sem vsebino osvetlila s fotografijami uporabe svitkov iz drugih slovenskih pokrajin. Vse fotografije, razen tistih, ki so posebej označene, so iz fototeke Gorenjskega muzeja.

Nošenje bremen s svitki je bilo predvsem ženska zadeva. Mnoge so se tega naučile že v rosnih letih. Večino življenja so nosile in garale, da so oskrbovale družino z vodo, s pridelki s polja, z drvni iz gozda ali pa so služile denar za družino. Vse to so bila čisto vsakdanja in samoumevna opravila. Niso se pritoževale nad težo bremena, dolgo po-

UVOD

tjo, bolečinami, žejo, vročino ali mrazom. Mnogokrat jim je glava od teže in pritiskanja bremena postala mravljinčasta in omrtvičena, *kar šumelo in gomazelo je po glav, vrat pa je bil čisto trd*. Moški so jim pri tem pomagali le izjemoma ali občasno, odvisno od opravil, saj mnogim ženskam niti na misel ni prišlo, da bi može prosile za pomoč pri opravilih v gospodinjstvu (Rožman 2004: 86). Poleg številnih poljedelskih del, gospodinjstva in skrbi za otroke so mnoge nekmečke ženske za izboljšanje družinskega proračuna opravljale še

Prikaz starega načina nošenja sira s planin v dolino na Kravjem balu v Bohinju jeseni leta 1967.

The old method of carrying cheese down from the Alpine pastures into the valley. Bohinj, 1967.

* prof. zgodovine in sociologije, višja kustodinja

dodatna poljedelska (dnino ali taberh) in druga dela. Za opravljanje poljedelskih del so bile ponavadi plačane v naravi, kar pa ni imelo prave vrednosti, saj so to plačilo sproti porabile v gospodinjstvu (Rožman 2004: 86). Nekatere ženske so se zaposlile v obrtnih in industrijskih obratih, vendar je njihovo služenje denarja sodilo k tistim opravilom v zunanjem svetu, o katerih se doma ni govorilo, saj so te aktivnosti spadale izključno v življenjsko domeno moških. Zaposlitev ženskam tudi ni prinašala večje samostojnosti, saj je njihov zaslužek le dopolnjeval družinski proračun, medtem ko so moški le del svojega zaslužka namenjali za potrebe gospodinjstva, del pa so lahko obdržali za lastne potrebe (Studen 1994: 159, 160). Tudi kmečke gospodinjice so bile v podobnem položaju, saj so denarni prejemki tako kot kmečko delo temeljili na delitvi po spolih: kmet je hranil dobiček od prodaje drv, živine, svinj, medtem ko je imela kmečka gospodinja pravico do izkupička od prodaje jajc, orehov, sadja, moke, zelišč in mleka. Možeje so pričakovali, da bodo žene s tem gospodinjstvom denarjem nabavljale gospodinjstvene potrebščine, sol, kavo, sladkor, oblačile in obuvale otroke in zadostile tudi kaki ženski potrebi (Rožman 2004: 84-86).

Pri mnogih od teh opravil so ženske uporabljale svitke. Svitek jih je spremljal od otroških let, uporabljale so ga za številna opravila, bil je del njihovega vsakdana. Že nevesta je v novi dom z balo prinesla tudi svoj svitek. Če so šle ženske v dnino, so s seboj vzele svitek. Pri vsaki hiši so imeli svitek, še po več. Mogoče je prav zaradi vsega tega, potem ko so se življenjske razmere in način dela močno spremenili, tako hitro izginil iz spomina ljudi.

Žena s Poljšice nese v platneni rjuhi listje za steljo. : A woman carries leaves to be used as bedding in a linen sheet.

PRENAŠANJE BREMEN NA GLAVI

Prenašanje in prevažanje bremen in tovorov je v preteklosti potekalo na različne načine in z različnimi pripomočki, ki so olajšali ali skrajšali transport. Bremena so nosili v rokah, na ramenu, na hrbtu, na komolcu, pod pazduho, jih obešali okoli vratu, med **posebno starinske oblike transporta pa spada tudi prenašanje bremen na glavi, pri čemer so si običajno pomagali z enostavnim pripomočkom – svitkom** (Novak 1960: 103-106).

Večja bremena je bilo težko zadeti na glavo. Žena pomaga moškemu dvigniti rjuho sena. Stara Fužina leta 1975.

It was difficult to place large loads on the head. A woman helps a man lift a sheet full of hay. Stara Fužina in Bohinj, 1975.

KAKO SO UPORABLJALI SVITKE? KAJ VSE SO PRENAŠALI S SVITKI?

RABA V GOSPODINJSTVU IN KMEČKEM GOSPODARSTVU

Svitek je narejen kot majhna blazinica v obliki obroča, ki so si jo položili na glavo in nanjo postavili breme: vedro, škaf, vrč, košaro, jerbas, rjuho ali vrečo. Tako jim breme ni pritiskalo neposredno na glavo, hkrati pa je bilo lažje ohranjati ravnotežje. S pomočjo svitka so bremena nosili največkrat na daljše razdalje: vodo iz vaških korit, malico koscem na travnik, delavcem na polje ali v gozd, pridelke s polja ali na tržnico, drva iz gozda, velikonočne jedi k žegnu, celo novorojenčke so v posebnih zibelkah nosili h krstu¹.

Bremena so na glavi s svitki nosile predvsem ženske, le ponekod in kdaj pa kdaj tudi moški. V Bohi-

nju so moški svitek uporabljali, ko so nosili tovore v veliki krošnji, na primer pastirji v planino. Svitek so si položili na glavo tako, da jim polička krošnje ni pritiskala neposredno na glavo. Nekateri so si ga dali tudi na hrbet, da je bilo med krošnjo in hrbtom malo zraka in jim ni bilo tako vroče. S krošnjo so tako nosili posode, oblačila, posteljnino, orodje in drugo, ko so spomladi *basali*, se selili v planine, in se pozno poleti ali jeseni vračali. S krošnjami so nosili tudi sir s planin pa gradbeni material, ko so obnavljali ali gradili planinske kočice. Tako so npr. v 50. letih 20. stoletja veliko gradbenega materiala in oken za gradnjo novega Vodnikovega doma na Velem polju znosili s krošnjami.²

Dan, ko so gnali živino in *basali* v planino, je bil poseben, prazničen. "Ugotovila sta tudi, da se da-

Bohinjski planšar s krošnjo se vrača s planine. Krošnje so nosili predvsem moški, svitek pa so položili na glavo, da je ublažil pritisk lesene poličke. Fotografirano v 60. letih 20. stoletja.

An Bohinj Alpine herdsman returns from the high mountain pasture with his pack. The pack known as a krošnja was mainly carried by men. They used a head-cushion to alleviate the pressure of the wooden board. Photographed in the 1960s.

Planšar s krošnjo na Kravjem balu leta 1967.

An Alpine herdsman with a krošnja at the 'Cow Ball' in 1967.

1 Glej DOLŽAN ERŽEN 2001: 6. Valvasor pa pripoveduje tudi o navadi Uskokov, kjer je ob pogrebu otroka mati nesla truplo v zibelki na glavi (glej RUPPEL 1969: 192).
2 Pripovedovala je Marija Rabič iz Bohinjske Bistrice.

Krošnja s svitkom. Stara Fužina leta 1962.

A krošnja with a head-cushion. Stara Fužina, 1962

nes vidi Ljubljana. Pa vse samo mimogrede, ker sta z očmi spremljala vozove, ki so na Moste okrog peljali na Jezérca majericam basengo: lonce in sklede, pinje in škafe in posteljnino. Na Voglu pa sta Lukež in Tevž pognala na pot čez Vrh krave. Pred njimi in za njimi so šli moški s platnenimi vrečami prek ramen, in ženske z rožastimi škafi na glavah. Oboji so nosili posodo za mleko (Jalen 1988: 111)."

Mnoge žene so bile nošenja bremen na glavi tako vajene, da so lahko nosile vedro ali jerbas na glavi,

Blazinica E 3023 iz Bohinja je narejena iz domačega platna in polnjena s plevami. Pritrjena je bila na spodnjo poličko krošnje, da ta ni preveč pritiskala na hrbet.

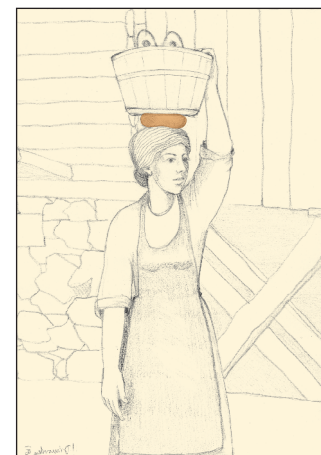
Pad E 3023 from Bohinj is made of homemade linen and filled with chaff. It was fixed to the bottom board of the pack so that this would not press too much on the back.

ne da bi ga držale z rokami. V eni roki so pogosto nesle še kakšno kanglico, culo, cekar, drugo roko pa so imele prosto, da so lahko hitro prijelo za jerbas. Če so šle na polje ali s polja, so v eni roki lahko nesle tudi grablje ali motiko, ki so jo hitro spustile, če je bilo treba poprijeti za jerbas. Za lažje ohranjanje ravnotežja je moral biti jerbas pravilno (enakomerno) naložen, značilna sta bila pokončna drža, umirjen in stabilen korak. Hkrati pa je vaja delala mojstra. "Moja mama je s polja nesla v jerbasu na glavi krompir ali korenje pa je spotoma srečala kakšno žensko ali se ustavila pri kateri, ki je bila ravno zunaj ali je plela vrt. Potem sta pa govorili deset, petnajst minut, včasih tudi pol ure, pa medtem jerbasa ni odložila na tla."³ Ta trditev pove tudi, da je bilo poln jerbas težko odložiti. Pohištvo doma je bilo prirejeno tako, da so lahko čim lažje odložile škaf z vodo ali jerbas. Večina

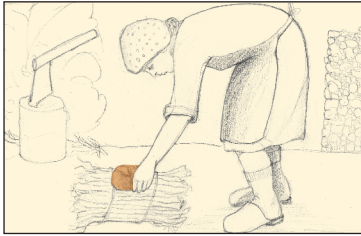
³ Eden izmed udeležencev delavnice izdelovanja svitkov.

Tako so si ženske zadele na glavo škaf.

This is how women placed wooden pails on their heads.

Žena si bo na glavo naložila butaro.

A woman about to place a faggot on her head.

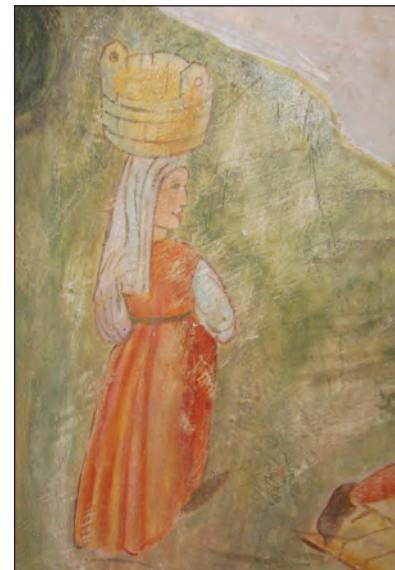
hiš je imela škafnice, stenske niše s polico, kamor so postavljali škaf s pitno vodo, jerbas pa so odlagale običajno na mizo. Kljub temu so včasih potrebovale pomoč, ko so breme *zadele*, naložile na glavo, ali odložile. Zato ga med potjo, če res ni bilo potrebno, sploh niso odložile ali pa so ga spustile na breg ob poti, da ga je bilo potem spet lažje naložiti. Različna bremena so si tudi različno nalagale. Jerbas (ali škaf) so si postavile na glavo tako, da so z eno roko prijele ročaj ali uho na eni strani, z drugo roko pa so prijele jerbas na drugi strani spodaj skupaj s svitkom. Škaf s svitkom so dvignile nad glavo, hitro porinile svitek pod breme ter na glavi vse skupaj poravnale. Butare pa so npr. postavile pokončno na kakšen breg ali štor, na sredino pritisnile svitek, nekoliko počepnile in butaro skupaj s svitkom naložile na glavo.

V preteklosti so bile nošenja na glavi vajene skoraj vse ženske, saj so se tega učile že v mladih letih. S šestimi, sedmimi leti, ko so šle v šolo, nekatere pa še prej, so že dobile manjši škaf, s katerim so nosile vodo. Tako je npr. neka deklica pomagala materi nositi vodo v škafu tudi za druge hiše v vasi. Nekega dne jo je mama česala. Opazila je, da se hčerki od težkih škafov že pozna svitek, saj so bili lasje vrh glave redkejši in oguljeni. Hčerki je rekla, da sedaj ne bo več nosila vode na glavi, ampak samo še v *lampeljih*, vedrih.⁴ Zgovorna je tudi zgodba o deklici iz Kovorja, ki je kmalu začela pomagati materi pri gospodinjstvih in poljskih opravilih na majhni kmetiji, poleg tega pa je še hodila v *tarbeh*⁵ na večje kmetije v vasi. Že kot majhno deklico so jo zato morali operirati, ker je bila vsa zgarana in pretegnjena.⁶

Preskrba gospodinjstva z vodo je bila pogosto naloga deklet. Iz vaških korit in izvirov so vodo nosile v škafih, vedrih, vrčih in kanglah. Da voda

ni preveč pljuskala preko robu, so ponekod dale v škaf kakšno vejo listavca, ki so jo spotoma odlomile. Kljub temu so bile marsikdaj zelo mokre, škaf pa na pol prazen. Veliko dela z zbiranjem vode so imeli tudi na nekaterih bohinjskih planinah, posebno v sušnih letih. Tako so na visokih planinah planšarji izrabljali snežišča, kjer je sneg ostal vse leto. V vrečah na krošnjah ali v škafih so ga nosili iz približno četrte, tudi pol ure oddaljenih rup in kotlov (Novak 1989: 134).

Kranj, mesto na skalnatem pomolu med dvema rekama, je vse do izgradnje vodovoda leta 1911

Žena s škaфом. Detajl freske v cerkvi sv. Miklavža v Mačah pri Preddvoru. Okoli leta 1460.

A woman with a wooden pail. Detail from a fresco in St Nicholas's Church in Mače near Preddvor. Circa 1460.

4 Pripovedovala je Jožefa Kalan iz Škocjana.

5 Tabrh ali dnina.

6 Pripovedovala je Marija Ahačič iz Seničnega.

**Žena nese škaf z vodo.
Kamna Gorica leta 1955.**

*A woman carries a wooden
pail of water. Kamna
Gorica, 1955.*

imelo težave z oskrbo z vodo. Valvasor je zapisal, da je v gradu dober vodnjak, “ki edini mora preskrbovati grad z vodo, zakaj drugače ni ne v gradu ne v mestu prav nobenega izvira. Meščani morajo zajemati vodo iz Kokre ali Save in jo nositi precej visoko. Lahko si je misliti, da se zato v vročem času

**Korito z vodo v Doslovčah v 30.
letih 20. stoletja. Prva žena
nese na glavi vodo, v roki pa
skledo z oprano solato. V ozadju
prihaja h koritu žena, ki v škafu
nosi perilo.**

*A water trough in Doslovče,
1930s. The first woman is
carrying water on her head
and, in her hand, a bowl
of washed salad. In the
background a woman carrying
washing in a tub is on her way
to the water trough.*

**Pastir nese led na glavi.
Planina Zapotok leta 1951.
(Fototeka Slovenskega
etnografskega muzeja)**

*A herdsman carries ice on his
head. Zapotok mountain pasture,
1951. (Photo Library of the
Slovene Ethnographic Museum)*

marsikateremu vodonoscu namakajo lica z bridkim potom. Zato pravijo, da je v mestu Kranju več vina ko vode (Rupel 1969: 334”).

V Trziču so mnoge ženske nosile pripravljeno testo k peku, da jim je spekel kruh. Dajale so ga v peharje, ki so jih nesle na glavi, in štručnice, kruh pa so tudi označile. Iz časopisa so odtrgale košček nenatisnjenega papirja, nanj napisale priimek in ga pritisnile na hlebec.⁷

**Jera Pekovec, po domače
Agotnica iz Stare Fužine,
nese koscem zajtrk.
Fotografiral jo je sin v letih
po drugi svetovni vojni.**

*Jera Pekovec of Stara Fužina in
Bohinj carrying breakfast to the
haymakers. The photograph was
taken by her son in the years
following the second world war.*

⁷ Pripovedovala je Marija Petek iz Trziča.

Žena iz Stare Fužine nese seno v rjuhi. 60. leta 20. stoletja.

A woman from Stara Fužina carrying hay in a sheet. 1960s.

Svitek iz predpasnika.

A head-cushion made from an apron.

Rekarjeva Cila iz Zgornje Radovne se vrača z njive.

A woman from Zgornja Radovna returning from the fields.

Jerbas so ženske pogosto uporabljale takrat, ko so nesle malico delavcem na polje ali koscem na travnik. V Bohinju so rekli, da *nesejo južino senosekom v rovt*. Gospodinje so ponekod pomagale pri delu, proti poldnevu so odhitele domov pripraviti kosilo in se ob dveh, treh vrnile s hrano v jerbasu. Mnogokrat je bila v jerbasu tudi vreča juha, kar pa nošnje vajenih gospodinj ni oviralo. Kosilo so nosile delavcem na nekaj minut, ponekod pa tudi po uro in več oddaljen travnik. Če so seno sušili na bližnjih travnikih in vrtovih, so ga potem znosili domov kar v platnenih rjuhah in *cambohah*⁸, ki so si jih zadeli na hrbet oz. glavo.

Ženske so v *cambohah* in jerbasih⁹ ter velikih culah nosile tudi krompir, korenje, repo in druge pridelke z njive za potrebe gospodinjstva, z ozar pa solato in zelenjavo za svinje. V Dupljah so žene, tako kmečke kot bajtarske, imele še v času med obema vojnama na *srenskem svetu na Kok* vsaka svojo *leho*, *zevnk*, kjer so pridelovale sadike in zelenjavo. Ves gnoj in vodo so znosile v koših, *cambohah*, kanglah in škafih v breg na Kok.¹⁰

Za taka opravila so uporabljale doma narejene delovne, enostavne svitke, kjer so polnile obvile s širokimi trakovi v obliko kolobarja. Kadar so svitek pozabile doma ali ga niso imele pri roki, so zvile v obliko svitka predpasnik¹¹ ali staro jopico. Ponekod so naredile enostaven svitek iz rabljene nogavice, ki so jo napolnile s polnilom in zašile v kolobar. Tudi *ta lepe svitke*, potem ko so se že ne-

koliko obrabili in niso bili več primerni za praznje prilike, so nato porabile za vsakdanja opravila.

Posebej težko opravilo je bilo pranje perila, predvsem v mrzlih zimskih dneh. Ženske so perilo najprej doma párile oz. *žehtale* ali pa kuhale v velikih kotlih in loncih, nato še mencale, ožele in potem na poseben način naložile na *perivnik* ali v škaf, ki so ga na svitku nesle do najbližjega korita, potoka ali reke. Na vrhu so naložile slabše in sprano perilo in rjuhe, ki so jih, potem ko so jih v vodi dobro splaknile, razgrnile po kamenju ali travi, da so nanje med splakovanjem zlagale lepše perilo.¹² Ponekod pa so polagale bolj sprano perilo na dno - da se ni videlo in da jim ni bilo nerodno, ko so šle skozi vas - lepše perilo pa na vrh.¹³ Perice iz okolice Ljubljane, ki so prale perilo za svoje stranke in se s tem preživljale, so ga lahko naložile v škaf tudi meter visoko. Tak škaf z mokrim perilom je bil tako težak, da ga je perica lahko dvignila na glavo le ob pomoči še dveh drugih. Tako so nosile perilo vse do druge polovice 19. stoletja, ko so se oskrbele z ročnimi vozički. Oprano perilo pa so strankam v Ljubljano in okoliške vasi znosile v velikih culah in jerbasih na glavi ali pa v punkelnih (Štrukelj 1958: 142, 148).

8 V nizkih pletenih košarah z ročaji, vdelenimi v ustju. Te je bilo težje nositi na glavi, ker nimajo ravno, ampak zaobljeno dno.

9 Delovni jerbasi so bili temnejši, iz neolupljenega rjavega in zelenega protja.

10 Pripovedovala je Mari Cvetko iz Dupelj.

11 V okolici Kranja so takemu delovnemu predpasniku iz domačega platna rekli pvaženk.

12 Pripovedovala je Francka Osterman iz Kranja.

13 Pripovedovala je Mihela Hudobivnik z Orehka. Ženske iz vasi južno od Kranja so hodile večinoma prat na Savo.

Goldensteinova upodobitev žene iz okolice Ljubljane v prvi polovici 19. stoletja. Perice iz Bizovika so tako nosile svojim strankam oprano perilo v culi na glavi.

A woman from the outskirts of Ljubljana in the first half of the 19th century. Washerwomen from Bizovik carried washed linen to their customers in a bundle on their heads.

Doma narejeni svitek Mihele Švegelj iz Strahinja je star 40–50 let, uporabljali pa so ga, ko so iz gozda na rami nosili les za kurjavo. Večkrat je bila pot iz gozda do doma dolga, zato so ženske vmes počivale. Da se niso na mrzlih tleh prehladile, so se usedle kar na svitek.

This homemade cushion belonging to Mihela Švegelj of Strahinj is between 40 and 50 years old. It was used to carry firewood from the forest. The journey home from the forest was often a long one, so the women stopped to rest along the way. So as not to catch cold sitting on the cold ground, they used to sit on their cushions.

Vse do danes se je ohranila uporaba posebnih svitkov, narejenih iz rabljenih debelejših ženskih nogavic - *žab*, napolnjenih z vato in zašitih v kolobar. Take svitke so uporabljali za vsakdanja opravila, izdelovali pa so jih nekako od srede 20. stoletja naprej, ko so ženske začele množično nositi industrijske hlačne nogavice. Bajtarji iz vasi ob Udin borštu so npr. take svitke rabili, ko so iz gozda nosili na rami *borovce* - les za kurjavo - ali butare na glavi (nekateri si še danes tako priskrbijo nekaj lesa za kurjavo). Mnogi so si kurjavo priskrbeli tudi tako, da so z *akom*¹⁴ na dolgem ročaju nalomili suhe veje na drevju v gozdu, jih zvezali v

butare in te na glavi ali na rami znosili domov. Če je bila pot iz gozda do doma dolga, so vmes počivali. V hladnejših mesecih so se usedli na svitke, da se niso na mrzlih tleh prehladili. Kadar pa so pozabili vzeti svitek, so natrgali praprot in jo zvilili v obliko svitka, da jih breme ni preveč tiščalo. Tak

14 Ak ali jak je vejnik, večji nož z zakrivljenim koncem za sekanje vej.

Pranje perila na potoku Pretovki v Stari Fužini med leti 1960–1964.

Washing linen in the Pretovka stream in Stara Fužina between 1960 and 1964.

Žena s Tatre v Brkinih nese perilo na plohu. Leta 1955. (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja)

A woman from Tatre in Brkini carrying washing on a washboard. 1955. (Photo Library of the Slovene Ethnographic Museum)

Žena nese na glavi perilo. Leta 1958. (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja).

A woman carrying washing on her head. 1958 (Photo Library of the Slovene Ethnographic Museum)

Svitek Frančiške Pajk iz Strahinja je narejen iz rabljenih nogavic in polnjen z vato. Star je ok. 40 let in ga občasno še uporabljajo.

This head-cushion belonging to Frančiška Pajk of Strahinj is made of old stockings and stuffed with wadding. It is around 40 years old and is still used occasionally.

svitek so imenovali minek.¹⁵ Poleg takih enostavnih svitkov so si nekatere žene delale tudi majhne pravokotne blazinice, ki so imele enako funkcijo kot svitek, le da so jih uporabljali za nošenje drv na rami. Na podoben način so se oskrbeli z lesom tudi majerji v bohinjskih planinah.

Svitke za vsakdanjo uporabo so hranili v bližini vhodnih vrat, da so lahko svitek spotoma vzeli, ko

Polona Črnilec iz Strahinja nese veje, zvezane v butaro. Leta 2006.

Polona Črnilec of Strahinj carrying branches tied in a bundle. 2006.

Jožica Kukovič iz Strahinja izdeluje svitek iz praproti - minek. Šop praproti je najprej treba oblikovati v dolgo kito, ki jo nato zvijemo v svitek. S takim svitkom so npr. nosili košare z borovnicami na glavi ali drva na rami.

Jožica Kukovič of Strahinj making a head-cushion from ferns (known as a minek). The bunch of ferns first has to be shaped into a long plait, which is then rolled into a ring-shaped cushion. This type of cushion was used for example to carry baskets of bilberries on the head or firewood across the shoulders.

so šli po vodo ali na polje. Običajno je bil obešen na žebelj, ki je bil zabit v steno ali *banger*, podboj vrat, ali pa je bil shranjen na kakšni polički ali v skledniku. Svitke iz starih nogavic, ki so jih uporabljali za nošnje lesa in butar, so hranili v drvarnicah. Praznične svitke pa so odložili skupaj s *ta lepim jerbasom* v shrambo, na podstrešje ali v skrinjo.

¹⁵ Pripovedovale so ženske iz Strahinja.

Žena iz Troščin
(vzhodno od
Grosupljega) s
hostnim svitkom
(narejenim iz praproti)
in z butaro drv na
glavi leta 1949.
(Fototeka Slovenskega
etnografskega
muzeja)

**A woman from the
area around Grosuplje
with a 'forest' head-
cushion (made
from ferns) and a
bundle of firewood
on her head, 1949.
(Photo Library of the
Slovene Ethnographic
Museum)**

RABA ZA ZASLUŽEK

V prvi polovici 19. stoletja in prej so ženske rabile svitke tudi pri nošnji rude ali oglja z Jelovice v fužine ob njenem vznožju. Naenkrat so nesle tudi do 32 kilogramov rude - toliko je nekoč nosil rimski vojak - (Jarc 2004: 167). O tem pripoveduje tudi kroparska zgodba o rudarju Štajselnu.

“Delala sta skupaj z ženo, on v jami, žena pa je vlačila nakopano rudo v dolino. Delo ju je upognilo in postaralo, in zgodilo se je, da je rudarju žena nenadoma zbolela in umrla. Tedaj je tudi Štajsel zapustil jamo in sporočil v fužino, da ne bo več kopal, ker je konja izgubil, poginil, da mu je. Trde in surove besede, toda izpovedane z veliko bolečino, ki ni prenesla več navzočnosti in samote kraja, kjer sta toliko let družno delala in se potila (Bertoncelj 1973: 8).”

V Kamni Gorici, znani po proizvodnji žebeljev, so v času pred prvo svetovno vojno žebelje pakirali v sode. “Te sode so potem prenašale ženske redno po dvakrat ali trikrat na teden. Na glavi so v ta namen imele svitek, spleten iz klobučevinastih pasov. Sodi so bili tako narejeni, da sta bila na

dveh dogah vrezana po dva žlebička pod obroči; skozi ta dva žlebička se je vdela vrstica, s katero so zvezali po več sodov skupaj. Nekatere ženske so zvezale skupaj in nesle po dva stolitrška soda, nekatere pa kar po tri. Petdesetlitrških sodov so nesle po šest skupaj, petindvajsetlitrških pa po osem. To je bila naporna pot ... (Kunej 1999: 60)”

Mnoge ženske so služile denar tudi s sezonskim delom pri zidarjih, kjer so pomagale pri gradnji stavb. Opeko, kamenje in malto so nosile zidarjem na glavi v peharjih, posebnih lahkih zabojih ali pločevinastih škafih. Tako so npr. ženske pomagale pri gradnji prosvetnega doma v Naklem v letih pred drugo svetovno vojno. Mnoge žene iz Naklega, Strahinja, Dupelj in okolice so hodile konec 19. in v prvi polovici 20. stoletja pomagat zidarjem predvsem v tržiški konec, kjer so znosile ves sipki material, opeko in malto zidarjem na zidarske odre in v nadstropja.¹⁶ Leta 1885 so namreč v Trziču začeli graditi poslopje Bombažne predilnice in tkalnice, kjer so sodelovale tudi mnoga dekleta in žene. Leta 1891 je tovarna pogorela in do leta 1894 je zraslo novo in razširjeno poslopje. Ponavadi sta bili v tovarni, tako pri gradnji kot kasneje v predilnici in tkalnici, zaposleni iz ene hiše mati in najstarejša hči, dokler se ta ni poročila. Poleti sta vsak večer pešali z dela, v zimskih mesecih pa sta stanovali v Trziču v *freikvartirju*¹⁷. Gospodinjstvo je doma medtem vodila stara mati ali neporočena sestra - teta. Tudi progo, po kateri je leta 1908 prisopihal v Trzič vlak, so pomagale graditi dekleta in žene. Gradbeništvo je bilo konec 19. in začetek 20. stoletja v slovenskem prostoru po številu zaposlenih na tretjem mestu med obrtnimi in industrijskimi panogami in je dajalo zaslužek tudi mnogim ženam in dekletom (Fischer 1988: 31).

“Moja mama pa je velikokrat pripovedovala, kako sta njena *mati in ta star fotr* (babica in dedek, op. a.) kupila *še v Avstrij* (na začetku 20. stoletja, op. a.) svet, kjer je naša hiša, in ker sta bila revna in sta imela šest otrok, je hiša najprej imela samo eno sobo. Za zidavo pa so uporabili kar kamenje od stare hiše, ki so ga vsega znosili v peharjih na novo parcelo, oddaljeno kakšnih 300 - 400 metrov. Včasih je bila revščina in so porabili vse, kar so imeli.”¹⁸

16 Pripovedovali sta Frančiška Pajk in Jožica Kukovič iz Strahinja.

17 Delavkam je delodajalec priskrbel brezplačno skupno sobo ali stanovanje.

18 Pripovedovala je Jožica Kukovič iz Strahinja.

Poslikan škaf E 1051 z Rodin je iz začetka 20. stoletja. V takih škafih so dekleta nosila mleko z Zelenice.

This painted pail (E 1051) from Rodine dates from the early 20th century. Girls used these pails to carry milk from the mountain pastures.

V Trziču, znanem čevljarskem kraju, so *v ta stari Jugoslaviji* (med obema vojnoma, op. a.) običajno ob sobotah *lifrali*, transportirali čevlje na železniško ali avtobusno postajo, kjer so jih naložili in poslali k veletrgovcu Krisperju v Ljubljano na Mestni trg. Čevlji so bili zapakirani v velike kartonske škatle, zvezane z vrvico. Te so zvozili z ročnim vozičkom na postajo, mnogokrat pa so jih znosile ženske: eno škatlo na glavi, drugo pa v roki.¹⁹

Z jerbasi in košarami so nosile tudi v gozdu ali na planinah nabrane borovnice, brusnice in maline. Nekaj so jih nabrale za potrebe domačega gospodinjstva, večino pa za prodajo, saj so z denarjem kupovale obleke za otroke in šolske potrebščine. Kovor pri Trziču je bil znan po češnjah, ki so jih nosile prodajat v uro in pol oddaljeni Trzič. To je bil prvi spomladanski zaslužek. Ponavadi je bila to naloga mladih deklet. Po dve skupaj sta tako znosili tudi po 30 jerbasov češenj, poleg tega pa še zgodnja jabolka, hruške in slive. V vročih dneh je bilo to še posebej naporno. Ker so se tako potile, je bil svitek čisto premočen in so ga obračale, da so si hladile glave. Pri tem so pomagale ena drugi. Prva je privzdignila jerbasa, druga pa ji je obrnila svitek.²⁰

Kmečke žene in dekleta iz vasi med Kranjem in Trzičem so nosile prodajat *na plac* v Trzič in Kranj

Gartnerjeva mama se vrača iz trgovine. Studor leta 1975.

Gartner's mother on the way back from the shop. Studor, 1975.

v jerbasih na glavah ali v *korbah*, košarah, in cekarjih jajca, suho meso, maslo, sadje, borovnice, gobe, kisló zelje in drugo. Ob takih dneh so se lepo oblačile, pridelke so nosile v lepih jerbasih, jemale so tudi *ta lepe svitke* in odhajale peš v mesto. Veljalo je, da če so urejene, če je videz lepši, bodo tudi lažje in bolje prodale. Z eno roko so držale jerbasa, v drugi roki pa so nosile še kanglo mleka ali cekar z jajci, zaviti v časopis.²¹ Nekateré žene so tudi živila, ki so jih nakupile v trgovini ali na tržnici, nosile domov v jerbasu na glavi.

V času med obema vojnoma so prihajale pred božičem in veliko nočjo Tržačanke²² z jerbasi in košarami prodajat v mnoge kraje na Gorenjsko limone in druge agrume, ki so jih rabili za peko potic in izdelavo butaric za cvetno nedeljo.²³

19 Pripovedovala sta Marija Petek iz Trziča in Tone Soklič iz Loma pod Storžičem. V začetku 20. stoletja so čevlje vozili s koreto v Podnart na železniško postajo. Od leta 1908 naprej so jih pošiljali z vlakom iz domačega kraja, saj je Trzič dobil železniško povezavo s Kranjem. V letih pred drugo svetovno vojno pa je bila vzpostavljena tudi avtobusna povezava.

20 Pripovedovali sta Marija Ahačič iz Seničnega in Marija Petek iz Trziča.

21 Pripovedovali sta Jožica Kukovič iz Strahinja in Johana Lipar iz Vogelj.

22 Tako so na Gorenjskem imenovali ženske iz okolice Trsta.

23 Pripovedovala je Marija Petek iz Trziča.

Žene nesejo v vrečah na glavi koruzno moko. Leta 1952. (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja)

Women carrying corn flour in bags on their heads. 1952. (Photo Library of the Slovene Ethnographic Museum)

V Bohinju so žene nosile v lesenih škafih tudi mleko v *sirarco*, sirarno, na planinah pa so nekatere planšarke za to uporabljale aluminijaste škafe, saj so bili lažji. Transport mleka s planin pod Stolom in Begunjščico v dolino je opisal tudi Janez Jalen. "Oživela je pot čez Vrh. In iz nje je marsikako jutro, kadar so nesle dekleta v rožastih škafih, z belimi prti prevezanih, mleko s planine, zaplavala nad poljem med Pečmi in Savo zdrava pesem (Jalen 1988: 120)."

V Zgornji Besnici pri Kranju pa je v času med obema vojnama Jakopčeva mama *ukazovala k pogrebu*²⁴. Če je kdo v vasi umrl, je uredila vse potrebno za pogreb, obvestila sovaščane in odpešala na precej oddaljene Ovsiške pri Podnartu po *trugo*, krsto, ki jo je na glavi na svitku prinesla za pokojnika.²⁵

To je le nekaj primerov, kako so ženske služile denar ali plačilo v naravi. Treba je bilo preživeti, nahraniti lačna usta, zato so poprijele za marsikatero, tudi težko delo.

Žena spretno nese košaro na glavi. (Fototeka Slovenskega etnografskega muzeja)

A woman skilfully carries a basket on her head. (Photo Library of the Slovene Ethnographic Museum)

24 Obvestila je sovaščane o smrti in jih vabila k bedenju pri mrliču in pogrebu.
25 Pripovedovala je Marija Šolar iz Zgornje Besnice.

UPORABA SVITKOV OB PRAZNIKI

Za posebne priložnosti so ženske uporabljale lepše svitke novejše izdelave. Ponekod je že košnja veljala za praznik in gospodinje, ki so gostile kosce z južino, so si privezovale lepe predpasnike in hrano prinašale v lepih jerbasih z lepimi svitki. Tudi za prodajo na tržnici so se čedno uredile. Najbolj posebna in praznična uporaba svitka pa je bila za velikonočno žegnanje.

VELIKONOČNE ŽEGNANSKE ZGODBE

Ponosne, mnogokrat kar bahave so bile žene in dekleta, ko so praznično oblečene nosile k velikonočnemu žegnu pisane jerbase, pokrite z lepimi vezenimi prti. Tudi svitki so bili *ta lepi*, pisani, in so jih uporabljale samo za to priložnost. V mnogih krajih je bilo to opravilo naloga najstarejše domače hčere, veljalo pa je tudi, da se bo tista, ki bo prva prišla domov od blagoslova, še tisto leto poročila (za poročene žene pa je veljalo, da bo prva doma tudi prva pri delu ali da bo prva oplela korenje, proso ...) ²⁶. Zato so mnoga dekleta po blagoslovu zelo hitela domov. Naglica pa mnogokrat naredi več škode kot koristi in znane so zgodbice o dekletih, ki so se med tekom domov spotaknila ali padla, iz prevrnjenega jerbase pa se je prikazala marsikaj, kar ni sodilo vanj – blazina, polena,

Velikonočni žegen na Bledu v 30. letih 20. stoletja. *Blessing of the Easter dishes at Bled in the 1930s.*

valjar, čevlji ... Vse to so velikonočnim jedem dodale iz baharije ²⁷, saj je bil obilno naloženi jerbas družini v ponos in vsako dekle je hotelo, da bi bil čim višje naložen. Smehu in posmehu pa ob takih nesrečah ni bilo konca (Kuret 1989: 196, 202, 205, Kragl 1936: 417, Komanova 1928: 21, 22). Takih in podobnih zgodb je ohranjenih mnogo. V Lomu pod Storžičem so npr. fantje neki zelo bahavi in košati puncu nalašč napeli vrstico preko poti, da se je na poti domov spotaknila in raztresla vsebino jerbase – stare čevlje in polena. ²⁸ V Svetem Duhu pri Škofji Loki pa poznajo zgodbo o dveh ženskah, ki sta tudi nesli polna jerbase k žegnu. Pa je ena želela biti bolj imenitna in je rekla drugi: “Nekaj se mi poliva v jerbasu!” “Ja, kaj se ti poliva? Saj nimaš nič takega notri,” se je čudila druga. “Ja, potica se mi ne, štruklji se mi tudi ne, pirhi tudi ne ...” je ugibala prva. “Pokaži no, kaj se ti poliva,” je vztrajala druga. A prva ni in ni hotela pokazati. Končno je morala popustiti in odložiti ter odkriti jerbas. A v njem so bile le stare *škrpete*, čevlji. ²⁹

Žene s Planine pod Golico nesejo velikonočne jerbase. Leta 1939.

Women from Planina below Golica carrying Easter hampers. 1939.

²⁶ V nekaterih krajih je bila navada, da so ženskam do cerkve pomagali jerbase nesti moški.

²⁷ Revnejše družine pa pogosto niso imele toliko, da bi napolnile jerbas, zato so morali malo pogoljufati.

²⁸ Pripovedoval je Tone Soklič iz Loma.

²⁹ Pripovedovala je Francka Osterman iz Kranja.

Žegen v Kranju leta 1939.

Easter blessing in Kranj in 1939.

Pred cerkvijo v Retečah pri Škofji Loki leta 1932. (Bogoljub, letnik XXX., april 1932, str. 88.)

Outside the church in Reteče near Škofja Loka in 1932.

V okolici Golnika je znana zgodba o dekletu iz neke bogate kmečke družine, ki je z jerbasom zadelo v podboj vrat, ker se je premalo sklonilo. Vezen prt se je odkril, pod njim pa so se prikazale stare moške hlače, ki jih je dekle najbrž dalo v jerbas, da bi bil bolj visok.

Tudi v Trziču so razkrinkali sumljiv jerbas in njegovo lastnico. "Še dandanes pomnijo, kako je bila nekoč neka bahaška nosilka kaznovana za svojo baharijo. Nekam nezaupljivo so že par let gledale

nekatero svojo vrstnico, ki je kar vedno imela zelo napolnjen jerbas. Ena najbližjih je bila na videz zelo nerodna, tako da se je zaletela vanjo, pa tako močno, da se je mogla prepričati, če je v jerbasu vse v redu ali ne. Jerbas se je prevrnil, kolač in vse drugo se je začelo valiti navzdol in nazadnje se je iz jerbasa privalila še velika blazina. Tako je bila bahata nosilka na mestu ponižana, pa tudi druge so dobile pouk, da je le najboljše, če naloži v jerbas le velikonočne jestvine, naj bo jerbas poln ali ne (Kragl 1936: 417)."

Otroci, dekleta in žene z Brda nesejo žegen k Sv. Križu nad Poljanami. Obdobje med obema vojnoma. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

Children, girls and women carrying Easter dishes to Holy Cross above Poljane for blessing. Between the wars. Photo Library of the Loka Museum, Škofja Loka)

Žegen v Alenčevi gostilni na Spodnji Lipnici leta 1937. (Fotografija je last družine Koselj s Spodnje Lipnice.)

Easter blessing in the Alenč Inn in Spodnja Lipnica in 1937. (The photography is owned by the Koselj family in Spodnja Lipnica.)

Dekleta iz Gorenje vasi se z jerbasi na glavah vračajo od žegna. Navada je bila, da so si za to priložnost privezovale bele predpasnike. Obdobje med obema vojnama. (Fototeka Loškega muzeja Škofja Loka)

Girls from Gorenja Vas returning from the Easter blessing with baskets on their heads. It was the custom to wear white aprons for the occasion. Between the wars. (Photo Library of the Loka Museum, Škofja Loka)

Nenavaden, vezen svitek Marije Kocjanc iz Srednje vasi v Bohinju so uporabljali za nošnje velikonočnega žegna.

This unusual embroidered head-cushion belong to Marija Kocjanc of Srednja Vas in Bohinj was used to carry the Easter dishes for blessing.

Gasparijeva upodobitev žegna na veliko soboto je taka, kot so pripovedovali informatorji: ta lep gvant, ta lep jerbas in ta lep svitek.³⁰

Gaspari's illustration of an Easter blessing on Holy Saturday.

V 60. in 70. letih 20. stoletja je uporaba svitka za prenos velikonočnega žegna večinoma počasi zamrla. Ponekod so tašče še spodbujale *ta mlade*, snahe, naj nesejo k blagoslovu v jerbasu, ker je pri njih taka navada. Nošenja nevajene mlade žene pa so doživljale veliko nezgod in raztresenih jerbasov, saj so mnoge na glavi nosile prvič. Zato so po nekaj letih truda in želje ustreči taščam opustile rabo jerbasa in so žegen raje nosile v košarah.

Jerbas in svitek Mihele Hudobivnik z Orehka.

A basket and head-cushion belonging to Mihela Hudobivnik of Orehek.

³⁰ Slika je iz knjige Maksim Gaspari: Bogastvo razglednic, avtorja J. Bogataja, Ljubljana (Mladinska knjiga) 2000.

OPUŠČANJE RABE SVITKOV

Z izgradnjo vodovodov in razvojem transporta je v prvi polovici 20. stoletja uporaba svitkov začela počasi zamirati. Na upad uporabe svitkov je vplivala tudi splošna deagrarizacija prebivalstva od obdobja med obema vojnama naprej. Svitke so v letih po drugi svetovni vojni uporabljali predvsem, ko so nesli k žegnu, nekatere ženske, ki pa so bile še iz mladih let vajene nošenja na glavi, so še kdaj pa kdaj nesle koscem v jerbasu na glavi zajtrk ali malico ali pridelke s polja. Z opuščanjem tradicionalnega planšarstva je počasi zamrla tudi uporaba krošnje.

SVITKI DANES

Danes svitki ne služijo več svojemu prvotnemu transportnemu namenu, ampak so le *za cir*, za okras. Kot spomin na pretekle čase krasijo nekatere domove, uporabljajo jih še folklorne skupine za ples z jerbasom. Vse pogostejše so tudi razne t. i. kmečke igre in tekmovanja, kjer se pomerijo tudi v nošnji jerbasa s svitkom. Nekatere ženske v svitkih hranijo zapičene šivanke in bucike. Miniaturne svitke uporabljajo kot obesek za ključke ali pa jih za srečo obešajo v avto. Ponekod še nosijo iz gozda drva in vejevje, zvezano v butaro, s pomočjo svitka na rami. V Seničnem pri Golniku Vamprečeva gospodinja večkrat nese z njive na

Marija Kocjanc iz Srednje vasi v Bohinju med prikazom nevestinega plesa z jerbasom na kmečki ohceti leta 1991. (Last Marije Kocjanc)

Marija Kocjanc of Srednja Vas in Bohinj during the bridal dance with a basket. 1991. (Property of Marija Kocjanc)

Marija Rabič iz Bohinjske Bistrice še zna nositi na glavi. Leta 2006.

Marija Rabič of Bohinjska Bistrica is still able to carry loads on her head. 2006.

Volneni miniaturni svitek iz Bohinja za shranjevanje igel.

A woollen miniature head-cushion from Bohinj for storing needles.

glavi gajbico s pridelki, ker pa svitka nimajo več, jo nese kar brez njega, saj ima, kot pravi, še od mladosti utrjeno glavo od vsakodnevne nošnje. Tudi znanje izdelovanja svitkov se je ohranilo, saj jih kar precej žensk še izdeluje v naravni in pomajšani velikosti. Uporabljajo druge, sodobne materiale, za polnilo žaganje, vato, peno ... Pri izdelavi barvnega vzorca si pomagajo z narezanimi trakovi blaga in tudi s kupljenimi enobarvnimi ali pisanimi trakovi. Nekatere pa delajo svitke iz volnenih niti, pri čemer si pomagajo s kvačko ali iglo. Te svitke se kot spominke da kupiti v trgovinah z izdelki domače in umetne obrti in na stojnicah ob raznih praznikih ter prireditvah.

Šivilja Ivana Kozjek iz Zgornje Besnice je po vzoru starih delala nove svitke iz filca in jih za darilo podarjala sorodnikom in prijateljem.

The seamstress Ivana Kozjek of Zgornja Besnica has used felt to make new felt head-cushions modelled on old ones and given them as presents to relatives and friends.

V muzeju znanje izdelovanja svitkov prenašamo na mlade rodove.

At the museum we pass on the art of head-cushion-making to the young generations.

KAKO SO IZDELOVALI SVITKE?

Svitke so običajno delale ženske same iz materiala, ki so ga imele doma. Dekleta so se kmalu naučila narediti svitek, saj je bilo v nekaterih krajih sramotno, če tega niso znala. Sama so delala tako svitke za vsakdanjo kot praznično uporabo (svitek so si naredile tudi za balo). Delala so svitke z vzorci, ki so bili v navadi v določenem kraju. Znanje izdelovanja svitkov je šlo iz roda v rod: hčere so se izdelave učile od mater. V drugih krajih pa so svitke za praznično uporabo kupovali pri šiviljah in kramarjih. Šivilje in žene krojačev so imele dovolj ostankov blaga ter znanje in spretnost za ročna dela, vendar izdelovanje svitkov ni bila njihova glavna dejavnost.

V muzeju hranimo osem svitkov, ki so še posebej natančno izdelani, estetsko so zanimivi ter zahtevnih in pisanih vzorcev, iz boljšega materiala (volnene ali bombažne tkanine in filca). Trakovi so natančno narezani in enakomerno široki. Takih svitkov je ohranjenih veliko tudi v drugih muzejskih in zasebnih zbirkah. Pogosto so tudi bolje ohranjeni, saj so jih uporabljali le za posebne priložnosti, npr. za velikonočni žegen. Te svitke so izdelovale v prostem času nekatere delavke tovarne Šešir iz Škofje Loke. V tovarni so dobile ostanke filca in lodna, te so narezale na trakove in uporabile za izdelavo svitkov³¹. Sprva so jih delale le za sorodnike in prijatelje, potem pa so kmalu začela prihajati naročila od vsepovsod, tako da take svitke najdemo po vsej Gorenjski. Verjetno se je znanje izdelovanja prenašalo iz roda v rod, kdaj točno pa so začeti s številčnejšo izdelavo svitkov, ni znano. V Škofji Loki je že v prvi polovici 19. stoletja delovala Krennerjeva tovarna sukna, veliko je bilo tudi klobučarjev, po prvi svetovni vojni pa je začela delovati še Tovarna klobukov Šešir. Znano je, da so iz ostankov filca še sredi 20. stoletja delali tudi *filc lauferje ali filc tepihe* in *filc cekarje*. Izdelki so bili trpežni, lepi, na trgu je bila ponudba podobnih izdelkov borna, zato je bilo povpraševanje kar veliko. To in slabši finančni položaj pa sta izdelovalce gnala, da so s tem zaslu-

žili dodatni denar.³² Ker so si svitki na videz zelo podobni, se postavlja še vprašanje, ali se je z njihovo številčnejšo izdelavo ukvarjala le ena oseba ali več. Izdelovanje svitkov se je ohranilo še v 60. leta 20. stoletja.

Poleg Škofje Loke je bil v drugi polovici 19. stoletja po izdelovanju svitkov znan kamniški konec, a je obrt popolnoma izumrla in sredi 20. stoletja o njej ni bilo več sledi (Mohorič 1951: 17).

Svitki, ki so jih gospodinje same delale doma, so že na videz bolj okorno izdelani in preprosto okrašeni. Narejeni so iz materiala, ki so ga imeli pri hiši. Iz gostega domačega platna so ženske najprej sešile enakomerno širok tulec, klobaso³³, jo napolnile s polnilom in oblikovale tako, da je svitek dobil osnovno obliko kolobarja. Prepletle so ga z barvnimi trakovi. V Bohinju so za polnilo delovnih svitkov uporabljali slamo, žaganje, senen drobir, pleve..., praznični svitki pa so bili polnjeni z lasmi³⁴, ki so jih gospodinje shranile po vsakem striženju. Drugje so poleg tega za polnilo uporabljali še pezd³⁵, koruzno ličkanje, krpice blaga, volno, perje in puh ter svinjske ščetine. Za trakove so uporabljali tkanino, ki so jo pač imeli (ostanke volnenega ali bombažnega blaga so narezali na trakove, pogosto so uporabili tudi bombažni keper ali drug trak, kakšno vrvico ali volnene niti). Pomemben je bil barvni vzorec. Osnova je bila običajno temnejša, iz temnega lodna³⁶. Prednost tega blaga je bila poleg kakovosti tudi v tem, da se ni *cufal*, cefral, in se je dal zelo lepo narezati na enakomerno široke trakove. Ker je bilo to blago drago, so mnogokrat na trakove razrezali kar stare moške suknjiče, plašče in hlače, najboljše pa naj bi bile stare *jagrske*, lovske, obleke pa tudi stari klobuki. Ponekod je veljalo, da mora imeti svitek tudi rdečo barvo, da so ga lažje našli, če so ga odložili v travo. Ker so svitke uporabljali za vsakdanja opravila, in ker najbrž niso bili tako trdno izdelani, so mnogi zelo dotrajani in poškodovani. Najbolj navadne svitke, ki so jih uporabljali npr. za nošnjo na

polje, sploh niso krasili, ampak so polnilo le obvili s širokimi trakovi blaga, da so svitek utrdili.

Posebna orodja za izdelavo svitkov ženske niso imele. Nekateri so si pri prepletanju trakov pomagale s kvačko ali posebno iglo (zelo veliko iglo z

velikim ušesom, ki je bila pred ušesom nekoliko zakrivljena), da so lažje delale vzorec. V Škofji Loki in okolici, kjer so delali različne izdelke iz ostankov filca, so si nekateri naredili enostavne priprave – deske s posebnimi noži za rezanje filca.³⁷

31 Otroci zaposlenih so mnogokrat ob koncu šihta, delovnega dne, čakali pred tovarno starše, da so jim pomagali nesti domov vreče ostankov filca.

32 Pripovedovali so Jožica Žepič iz Škofje Loke, Mojca Šifrer Bulovec iz Loškega muzeja Škofja Loka in Miro Pinterič iz tovarne klobukov Šešir. Glej tudi ŽEPIČ: 2.

33 Od srede 20. stoletja so za tulec nekatere uporabljale kar rabljene debelejša hlačna nogavice, žabe, ali dokolenke, ki so jih napolnile s polnilom in zašile v kolobar.

34 Lase so shranjevali in jih ponekod vpredli tudi med volno. To volno so porabili za izdelavo pet pri nogavicah, saj je bila močnejša in se peta ni tako hitro obrabila. Lase pa so tudi kupovali po hišah. "A mate kej las?" je vpil možakar, ko je prišel na dvorišče.

35 Pezdír so oleseneli deli stebelc lanu, ki se pri trenju s trlico ločijo od vlaken.

36 Loden je debelejša volnena tkanina s kosmato površino, primerna za kostime, plašče in lovske obleke.

37 Pripovedovale so Marija Kocjanc in Urška Odar iz Bohinja ter Jožica Žepič iz Škofje Loke. Kvačko in iglo so uporabljale tiste ženske, ki so delale svitek na prvi način, ki je opisan v poglavju Zbirka svitkov v Gorenjskem muzeju.

“Že pred šesto uro je bila cerkev polna. Dekleta so stopile vsaka blizu svojega jerbasa. Ko je bilo opravilo končano, je župnik blagoslovil velikonočne jedi. Tedaj so vnovič zabučale orgle, dekleta so segle po svitkih, si zadele jerbasa na glave in hitele pri vseh treh vratih iz cerkve. Tista, ki je prva stopila čez cerkveni prag, se je tekoče leto gotovo omožila. Tako je prerokovalo staro izročilo.”

(odlomek iz knjige Frana Saleškega
Finžgarja Gostač Matevž)

ZBIRKA SVITKOV V GORENJSKEM MUZEJU – ZAKLADNICA PESTRIH VZORCEV

V muzeju hranimo 26 svitkov. Večina jih je bila izdelana v prvi polovici 20. stoletja, najstarejši so iz druge polovice 19. stoletja. Pridobili smo jih na Planini pod Golico, v Bohinju, Kamni Gorici, Šenčurju, Tržiču, Mengšu, Kranju, Selški dolini, Vogljah, Strahinju pri Naklem in Škofji Loki. Nekaj jih je narejenih v Škofji Loki, za ostale pa domnevamo, da so jih naredile šivilje ali pa gospodinje same.

Mnogi svitki kot predmeti dnevne porabe niso imeli posebnega značaja, nekateri pa so izražali okus izdelovalca, ki jim je dodal okras, kakor so mu velevali tradicija, navade, njegov naravni dar in smisel za kompozicijo barv, dekoracijo, včasih pa tudi špekulativni interes, da bi tako dosegel boljšo prodajo in višjo ceno (Mohorič 1951: 10).

Rekonstrukcija prvega načina izdelovanja svitkov.

Reconstruction of the first method of making head-cushions.

Ivanka Peterle z Mosta pri Mokronogu prijatelje in sorodnike rada obdari s svitkom. Svitke izdeluje na zgoraj opisani drugi način.

Ivanka Peterle of Most near Mokronog likes to give friends and relatives a head-cushion as a present. She makes head-cushions according to second of the two methods described above.

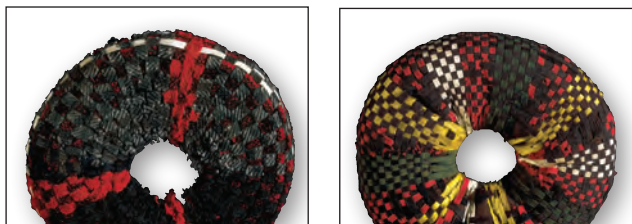
Vzorci na svitkih so delali na dva načina. Nekateri so kolobar najprej obvili s trakovi – to je bila osnova, med katero so po zunanjem delu kolobarja vpletli barvne trakove, v notranjem delu kolobarja pa temnejše trakove. Pri tem so si lahko pomagali s kvačko ali iglo. Drugi način pa je bil ravno obraten. Najprej so s sukancem pritrdili na zunanjem delu kolobarja pisane trakove – to je bila osnova, med katero so vtkali temnejši trak in hkrati obvili polnilo. Na Gorenjskem je bil bolj v navadi prvi način izdelave, zato v nadaljevanju, ko govorim o osnovi in prepletu, mislim na prvo tehniko izdelovanja svitkov.

V grobem ločujemo pri svitkih dva tipa okrasnih vzorcev. Največ svitkov ima osnovo - vertikalne trakove (trakovi, ki so oviti okrog polnila) črne oz. temne barve, mednje pa so ob zunanji strani vpleteni trakovi živih barv (rdeče, zelene, rume, bele, redkeje modre, oker, sive, rjave, oranžne, marelične, turkizne, vijoličaste in rožnate). Ti tvorijo različne vzorce trikotnih, romboidnih in drugih oblik ali pa trakovi različnih barv enostavno tečejo krog in krog svitka. Izdelava trikotnih in romboidnih vzorcev je zahtevna in natančna. Svitki so narejeni iz ostankov filca iz Šeširja. Podobni vzorci, enak material, enaka širina trakov in velikost svitkov kažejo na enega izdelovalca ali eno skupino izdelovalcev. “Spodnji” in “zgornji” del teh svitkov (kjer se svitek dotika glave oz. bremena) je črne barve. Take svitke hranijo tudi mnogi informatorji kot spomin na mame, babice, tete. Nihče pa ne ve, od kod so ti svitki prišli k hiši oz. kdo jih je izdeloval.

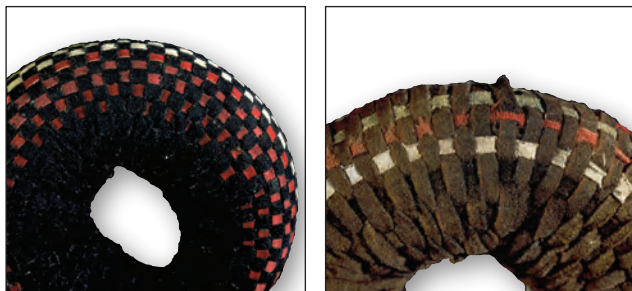

Pri drugem tipu svitkov je osnova iz navpičnih trakov, ki tvorijo različne barvne pasove, prečni so pri dveh svitkih črni, pri ostalih pa pisani (rdeči,

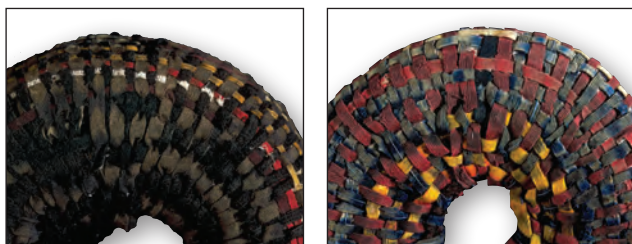
beli, črni, sivi, rumeni ...). Izdelava takih svitkov je prav tako zahtevna in zamudna, saj je veliko dela s šivanjem različnih barvnih trakov.

V zbirki je nekaj svitkov, ki bi jih težko uvrstili v prvo ali drugo skupino, saj imajo čisto posebne vzorce ali poteze obeh omenjenih skupin. Veliko svitkov ima preprost vzorec, kjer je osnova iz temnega blaga, pri prepletu pa trakovi različnih barv tečejo krog in krog po zunanjem delu svitka, kjer so prepleteni med osnovne trakove.

Trije svitki imajo tudi osnovo nekoliko drugačno, saj je narejena iz trakov dveh različnih barv, ki so izmenično naviti okrog polnila. Preplet po zunanjem delu je iz trakov različnih barv.

KATALOG SVITKOV (RAZDELITEV PO VZORCIH)

Svitki v katalogu so razvrščeni v skupine glede na vzorce okrasja, v vsaki skupini pa si sledijo posamezni predmeti od nižjih k višjim inventarnim številkam. Svitki so predstavljeni po naslednjih podatkih: zaporedna številka, inventarna številka, kraj uporabe, kraj pridobitve, starost, barva trakov, material trakov, material polnila, mere ($2r$ = premer, v = višina), opis in fotografija. Mnogi svitki so dobro ohranjeni, niso poškodovani in raztrgani, zato nismo mogli ugotoviti polnila. Ugotavljanje materiala trakov je bilo pri nekaterih svitkih zaradi obrabe, ozkih in kratkih trakov zelo težko. Zato podatki o materialih niso popolnoma zanesljivi.

CATALOGUE OF HEAD- CUSHIONS (DIVIDED BY PATTERNS)

The head-cushions in the catalogue are classified in groups according to the patterns of the decoration. In each group the individual items are in order of their inventory numbers, from lowest to highest. The head-cushions are presented by the following data: serial number, inventory number, place of use, place of acquisition, age, colour of the fabric strips, material the fabric strips are made of, stuffing material, measurements ($2r$ = diameter, h = height), description and photograph. Many head-cushions are well preserved, without damage or tears, and we have therefore not been able to determine the filling material. Establishing the material the fabric strips are made of was extremely difficult in the case of some head-cushions because of wear, and because of the narrow and short strips used. For this reason the data on materials is not a hundred per cent reliable.

I. V PRVI SKUPINI STA SVITKA, KI IMATA OSNOVO IZ PONAVLJAJOČIH SE BELIH, RDEČIH, RUMENIH IN ZELENIH PASOV, VES PREPLET PA JE IZ TEMNIH TRAKOV.

I. THE FIRST GROUP CONTAINS TWO HEAD-CUSHIONS WITH A BASIS CONSISTING OF REPEATING WHITE, RED, YELLOW AND GREEN BANDS, WHILE THE ENTIRE WEAVE IS OF DARK FABRIC STRIPS.

1. SVITEK

Inventarna številka: E 1041

Kraj uporabe: Selška dolina

Kraj pridobitve: Radovljica

Starost: ni podatka

Barva trakov: rumena, rdeča, bela, zelena, vijoličasta in modra

Material (trakovi): rumeni trakovi so svileni, rdeči in zeleni trakovi so volneni, beli, vijoličasti in modri trakovi pa so bombažni

Material (polnilo): mikano blago (blago, razcefrano na niti) je zavito v rjavo blago

Mere: 2r – 18,5 cm, v – 5 cm

Zanimiv svitek z vzorcem iz rdečih, belih, rumenih in zelenih pasov so ženske polgale na glavo pod jerbas, v katerem so ob veliki noči nosile k žegnu.

1. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 1041

Place of use: Selška Dolina

Place of acquisition: Radovljica

Age: unknown

Colour of fabric strips: yellow, red, white, green, violet and blue

Material (fabric strips): the yellow strips are silk, the red and green strips are wool, the white, violet and blue strips are cotton

Material (stuffing): carded material (fabric shredded into threads) wrapped in brown fabric

Dimensions: 2r – 18.5 cm, h – 5 cm

An interesting head-cushion with a pattern of red, white, yellow and green bands was placed on the head beneath the basket in which Easter dishes were carried to the church for blessing.

2. SVITEK

Inventarna številka: E 3196/2

Kraj uporabe: ni podatka

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, rdeča, bela, rumena in zelena

Material (trakovi): črni in beli trakovi so bombažni, ostali so volneni

Material (polnilo): polnilo se ne vidi, zavito je v bombažno blago

Mere: 2r – 16,5 cm, v – 4,5 cm

Svitek je precej manjši od ostalih in je bolj sploščene oblike.

2. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3196/2

Place of use: unknown

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, red, white, yellow and green

Material (fabric strips): the black and white strips are cotton; the others are woollen

Material (stuffing): the stuffing cannot be seen; it is wrapped in cotton fabric.

Dimensions: 2r – 16.5 cm, h – 4.5 cm

The head-cushion is quite a bit smaller than the others and is flatter.

II. DRUGO SKUPINO TVORIJO SVITKI, PRI KATERIH JE OSNOVA KOLOBARJA Z OŽJIMI BARVNIMI PASOVI RAZDELJENA NA ČETRTE IN ALI TRETJINE, KI SO IZ TRAKOV DRUGIH BARV. TRAKOVI PREPLETA SO SPET DRUGIH BARV IN SO ENOSTAVNO PREPLETENI KROG IN KROG PO ZUNANJEM DELU SVITKA, LE PRI ENEM SVITKU TVORIJO ROMBOIDNE PLOSKVE.

II. THE SECOND GROUP CONSISTS OF HEAD-CUSHIONS IN WHICH THE RING BASIS IS DIVIDED BY NARROW COLOURED BANDS INTO QUARTERS OR THIRDS CONSISTING OF FABRIC STRIPS OF OTHER COLOURS. THE STRIPS OF THE WEAVE ARE OF DIFFERENT COLOURS AGAIN AND ARE SIMPLY WOVEN ALL AROUND THE OUTSIDE OF THE HEAD-CUSHION; ONLY IN THE CASE OF ONE HEAD-CUSHION DO THEY CREATE DIAMOND SHAPES.

3. SVITEK

Inventarna številka: E 1970
Kraj uporabe: Planina pod Golico
Starost: ni podatka
Barva trakov: črna, rdeča, bela in siva
Material (trakovi): beli trakovi so bombažni, ostali trakovi so narezani iz volnenega blaga
Material (polnilo): zaradi dobre ohranjenosti svitka polnilo ni vidno
Mere: 2r – 19 cm, v – 4,5 cm
 Svitek so uporabljali za prenašanje jerbasov. Zelo dobro je ohranjen.

3. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 1970
Place of use: Planina pod Golico
Age: unknown
Colour of fabric strips: black, red, white and grey
Material (fabric strips): the white strips are cotton; the others are made from strips of woollen fabric
Material (stuffing): because the head-cushion is well preserved, the stuffing is not visible
Dimensions: 2r – 19 cm, h – 4.5 cm
 The head-cushion was used to carry baskets. It is very well preserved.

4. SVITEK

Inventarna številka: E 7770
Kraj uporabe: Koroška Bela
Kraj pridobitve: Radovljica
Starost: prva polovica 20. stoletja
Barva trakov: črna, rdeča, vijoličasta, bela in črn trak z vezanim modrim cvetličnim motivom
Material (trakovi): črni, rdeči in vijoličasti trakovi so volneni, beli trak je bombažen
Material (polnilo): ni vidno
Mere: 2r – 20,5 cm, v – 5 cm

4. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 7770
Place of use: Koroška Bela
Place of acquisition: Radovljica
Age: first half of the 20th century
Colour of fabric strips: black, red, violet, white and a black strip with an embroidered blue floral motif
Material (fabric strips): the black, red and violet strips are woollen; the white strip is cotton
Material (stuffing): not visible
Dimensions: 2r – 20.5 cm, h – 5 cm

5. SVITEK

Inventarna številka: E 4083
Kraj uporabe: Planina Javornik, Bohinj
Starost: pred 1. svetovno vojno
Barva trakov: črna, siva, rdeča, bela, rumena in zelena, nekaj trakov je iz modro rdeče belega blaga
Material (trakovi): črni, sivi in trakovi, narezani iz modro rdeče belega blaga, so volneni, beli trak in vrvica sta bombažna, bele, rdeče,

5. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 4083
Place of use: Planina Javornik, Bohinj
Age: before the first world war
Colour of fabric strips: black, grey, red, white, yellow and green; some strips are of blue, red and white fabric
Material (fabric strips): the black, grey and blue-red-white strips are woollen; the white strip and the cord are cotton; the white, red,

rumene in zelene vrvice okrasja so volnene
Material (polnilo): polnilo so lasje, ki so zaviti
v rdeče-belo črtasto bombažno tkanino
Mere: 2r – 17,5 cm, v – 5 cm

Svitek so uporabljali majerji na planini pri
nošnji raznih bremen na glavi. Ima enostaven
vzorec iz pisanih volnenih niti in belega traku
ter vrvice. Kolobar je zelo ozek, z veliko luknjo
v sredini. Najbrž ga je naredila neka ženska
sama iz gradiva, ki ga je imela doma.

6. SVITEK

Inventarna številka: E 1929
Kraj pridobitve: Stara Fužina
Starost: ni podatka
Barva trakov: črna, temno modra, olivno
zelena, rjava, rdeča, bela in siva
Material (trakovi): črni trakovi so narezani
iz volnenega in bombažnega blaga, temno
modri in olivno zeleni trakovi so volneni,
rjavi trakovi so iz žameta, rdeči iz filca, beli
pa iz bombažnega blaga
Material (polnilo): črno perje in puh sta
zavita v temno modro tkanino
Mere: 2r – 19,5 cm, v – 6 cm

Svitek so polagali na glavo, ko so z veliko
krošnjo *basali* v planino, da polička kroš-
nje ni preveč pritiskala na glavo. Svitek je
razstavljen ob krošnji v Planšarskem muze-
ju v Stari Fužini.

*yellow and green cords of the decoration are
woollen*

Material (stuffing): hair wrapped in red and
white striped cotton fabric

Dimensions: 2r – 17.5 cm, h – 5 cm

*The head-cushion was used by Alpine herds-
men for carrying various loads on their heads.
It has a simple pattern of coloured woollen
threads and a white strip and a cord. The ring
is very narrow, with a large hole in the centre.
The woman who made it probably used wha-
tever material there was to hand at home.*

6. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 1929
Place of acquisition: Stara Fužina
Age: unknown
Colour of fabric strips: black, dark blue, olive
green, brown, red, white and grey
Material (fabric strips): the black strips are
made of woollen and cotton fabric, the dark
blue and olive green strips are woollen, the
brown strips are of velvet, the red strips are
of felt and the white strips are of cotton fabric
Material (stuffing): black feathers and down
wrapped in dark blue fabric
Dimensions: 2r – 19.5 cm, h – 6 cm

*The head-cushion was placed on the head
when the herdsmen set off to the valley with
a large pack (krošnja) so that the board
of the pack did not press down too heavily
on the head. The head-cushion is exhibited
alongside a krošnja in the Museum of Alpi-
ne Dairy Farming in Stara Fužina.*

7. SVITEK

Inventarna številka: E 5705/1
Kraj pridobitve: Kranj (zbirka Tekstilne
šole³⁷)
Starost: ni podatka
Barva trakov: sivo zelena, rdeča, bela, mo-
dra in rjava
Material (trakovi): rdeči in sivo zeleni trako-
vi so volneni, ostali so bombažni
Material (polnilo): ni vidno
Mere: 2r – 17,5 cm, v – 5 cm

Zanimiv, po vzorcu poseben svitek pisanih
barv, ki po zunanjem robu tvorijo romboid-
ne ploskve.

7. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 5705/1
Place of acquisition: Kranj (the collection
of the Textile School³⁸)
Age: unknown
Colour of fabric strips: grey-green, red,
white, blue and brown
Material (fabric strips): the red and grey-
green strips are woollen; the others are
cotton
Material (stuffing): not visible
Dimensions: 2r – 17.5 cm, h – 5 cm

*An interesting, brightly coloured head-cus-
hion with a special pattern which creates
diamond surfaces on the outside.*

37 Več o tej zbirki glej Kocijan 2003: 194-200.

38 For more about this collection see Kocijan 2003: 194-200.

8. SVITEK

Inventarna številka: E 5705/4

Kraj pridobitve: Kranj (zbirka Tekstilne šole)

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, olivna, modra, rdeča, bela in zelena

Material (trakovi): osnova je iz črnega in olivnega volnenega blaga, rdeči trakovi so volneni in svileni, ostali trakovi so bombažni

Material (polnilo): polnilo so lasje, zaviti v karirasto bombažno blago

Mere: 2r – 20 cm, v – 6,5 cm

Svitek je zelo dotrajan, veliko trakov manjka, tako da ni mogoče ugotoviti prvotnega vzorca. Osnova je iz temnih trakov, ki so na štirih delih ločeni s pasom trakov rdeče in zelene barve.

8. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 5705/4

Place of acquisition: Kranj (the collection of the Textile School)

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, olive, blue, red, white and green

Material (fabric strips): the basis is of black and olive woollen material; the red strips are of wool and silk; the other strips are of cotton

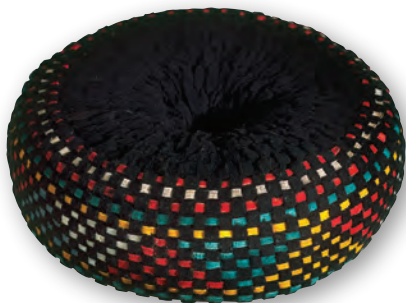
Material (stuffing): hair wrapped in checked cotton fabric

Dimensions: 2r – 20 cm, h – 6.5 cm

The head-cushion is very badly worn and many of the fabric strips are missing. It is therefore impossible to establish the original pattern. The basis is made of dark strips which in four places are separated by a band of red and green strips.

III. TA SKUPINA SVITKOV IMA TEMNEJŠO OSNOVO, OKRASJE NA ZUNANJEM ROBU PA JE TRIKOTNIH IN ROMBOIDNIH OBLIK IN RAZLIČNIH ŽIVIH BARV. SVITKI SO NAREJENI IZ OSTANKOV FILCA IN LODNA IZ TOVARNE ŠEŠIR. IZDELANI SO ZELO NATANČNO, ZAHTEVNIH VZORCEV IN PODOBNIH VELIKOSTI. OBIČAJNO STA BELA TRAKOVA, KI ZAKLJUČUJETA PISANO OKRASJE, BOMBAŽNA.

III. THIS GROUP OF HEAD-CUSHIONS HAVE A DARKER BASIS, WHILE THE DECORATION ON THE OUTER EDGE CONSISTS OF TRIANGULAR AND DIAMOND SHAPES AND VARIOUS BRIGHT COLOURS. THE HEAD-CUSHIONS ARE MADE FROM SCRAPS OF FELT AND LODEN FROM THE ŠEŠIR FACTORY. THEY ARE MADE VERY ACCURATELY AND HAVE COMPLICATED PATTERNS AND SIMILAR SIZES. THE TWO WHITE STRIPS THAT CONCLUDE THE COLOURED DECORATION ARE USUALLY COTTON.

9. SVITEK

Inventarna številka: E 1971

Kraj uporabe: Planina pod Golico

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, temno in svetlo rdeča, bela, zelena, olivno zelena, temno in svetlo modra, temno in svetlo rumena

Material (trakovi): bela trakova na robovih sta bombažna, ostali trakovi so iz filca

Material (polnilo): zaradi dobre ohranjenosti svitka polnilo ni vidno

Mere: 2r – 18 cm, v – 6 cm

Zelo lep in dobro ohranjen svitek. Vzorec iz pisanih trikotnikov se na obeh straneh zaključuje s trakovi rumene, zelene, rdeče, bele in spet rdeče barve.

9. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 1971

Place of use: Planina pod Golico

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, dark red, light red, white, green, olive green, dark blue, light blue, dark yellow, light yellow

Material (fabric strips): the white strips on the edges are cotton; the other strips are felt

Material (stuffing): because the head-cushion is well preserved, the stuffing is not visible

Dimensions: 2r – 18 cm, h – 6 cm

A very beautiful and well-preserved head-cushion. The pattern consisting of coloured triangles ends on both sides with bands of yellow, green, red, white and red again.

10. SVITEK

Inventarna številka: E 3196/1

Kraj uporabe: ni podatka

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, rdeča, bela, zelena, rumena in vijoličasta

Material (trakovi): beli trakovi so bombažni, vijoličasti so iz volnenega blaga, ostali trakovi so iz filca

Material (polnilo): neznano polnilo je zavito v bombažno blago

Mere: 2r – 19 cm, v – 5 cm

Vzorec svitka sestavljajo trikotniki različnih barv, ki jih na obeh straneh zaključujejo trakovi zelene, rumene in bele barve.

10. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3196/1

Place of use: unknown

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, red, white, yellow, green and violet

Material (fabric strips): the white strips are cotton, the violet ones are made of woollen fabric, and the others are made of felt

Material (stuffing): an unknown stuffing is wrapped in cotton fabric

Dimensions: 2r – 19 cm, h – 5 cm

The pattern of the head-cushion consists of triangles of various colours closed at the edges by bands of green, yellow and white.

11. SVITEK

Inventarna številka: E 3985

Kraj uporabe: Šenčur

Starost: iz obdobja med obema vojnama

Barva trakov: črna, rdeča, bela, zelena, rumena, oranžna, vijoličasta, marelična, modra, turkizna

Material (trakovi): beli, marelični in svetlo rumeni trakovi so bombažni, ostali trakovi so iz filca

Material (polnilo): ni vidno

Mere: 2r – 18 cm, v – 4 cm

Svitek so si polagale žene in dekleta na glavo, ko so na veliko soboto nesle poln jerbas k žegnju v cerkev. Svitek je zelo dobro ohranjen in ima vzorec iz pisanih trikotnikov, ki se na obeh straneh zaključujejo s pasom iz rumenih, zelenih, mareličnih in belih trakov. Precej je sploščen.

11. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3985

Place of use: Šenčur

Age: from the period between the wars

Colour of fabric strips: black, red, white, green, yellow, orange, violet, apricot, blue, turquoise

Material (fabric strips): the white, apricot and light yellow strips are cotton; the other strips are felt

Material (stuffing): not visible

Dimensions: 2r – 18 cm, h – 4 cm

This head-cushion was used by women and girls to carry a full basket to the church for blessing on Holy Saturday. The head-cushion is very well preserved and has a pattern consisting of coloured triangles closed on both sides by a band of yellow, green, apricot and white ribbons. It is quite flat.

12. SVITEK

Inventarna številka: E 2280/1

Kraj uporabe: ni podatka

Starost: prva polovica 20. stoletja

Barva trakov: črna, temno rjava, siva, temno siva, rdeča, bela, temno in svetlo zelena, modra in rumena

Material (trakovi): beli in rumeni trakovi so bombažni, sivi, temno sivi, temno zeleni, temno rjavi in modri trakovi so volneni, črni, rdeči in svetlo zeleni trakovi so iz filca

Material (polnilo): neznano polnilo je zavito v rdeče-rjavo kotenino

Mere: 2r – 18 cm, v – 5,5 cm

Pri tem svitku se lepo vidi, da so za temno osnovo uporabili različne vrste blaga. Trakovi so narezani iz filca ter volnenega blaga,

12. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 2280/1

Place of use: unknown

Age: first half of the 20th century

Colour of fabric strips: black, dark brown, grey, dark grey, red, white, dark green, light green, blue and yellow

Material (fabric strips): the white and yellow strips are cotton, the grey, dark grey, dark green, dark brown and blue strips are wool, and the black, red and light green strips are felt

Material (stuffing): unknown stuffing is wrapped in red-brown unbleached cotton fabric

Dimensions: 2r – 18 cm, h – 5.5 cm

In the case of this head-cushion it can be cle-

... poleg črne prevladujoče barve pa najdemo
... še rjavkaste, modre, sive in olivno zelene
... odtenke, ki pa od daleč dajejo vtis črne bar-
... ve. Trakovi tvorijo pisane vzorce romboidnih
... oblik, ki jih na obeh straneh zaključujejo
... trakovi rdeče, bele in rdeče barve.

13. SVITEK

Inventarna številka: E 7329

Kraj uporabe: Kranj

Kraj pridobitve: Kranj

Starost: prva polovica 20. stoletja

Barva trakov: črna, temno modra, rdeča, bela, zelena in oker

Material (trakovi): črni, modri, rdeči in zeleni trakovi so narezani iz volnenega blaga, beli in oker trakovi pa so bombažni

Material (polnilo): ni vidno, zavito je v modro bombažno tkanino

Mere: 2r – 16,5 cm, v – 6 cm

Svitek je nekoliko manjši od ostalih podobnih v zbirki. Osnova je narejena iz trakov, narezanih iz volnene tkanine, in ne iz filca kot pri ostalih podobnih. Na zunanjem robu svitek krasijo rombi različnih barv, ki jih spodaj in zgoraj obdajajo trakovi rumene, zelene, rdeče in bele barve.

... arly seen that various types of material were
... used for the dark basis. The strips are cut from
... felt and woollen fabric. As well as the predomi-
... nant black we also found brownish, blue, grey
... and olive green shares, which however from a
... distance give the impression of being black.
... The strips create colourful diamond-shaped
... patterns which are closed on both sides by
... bands of red and white.

13. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 7329

Place of use: Kranj

Place of acquisition: Kranj

Age: first half of the 20th century

Colour of fabric strips: black, dark blue, red, white, green and ochre

Material (fabric strips): the black, blue, red and green strips are cut from woollen fabric; the white and ochre strips are cotton

Material (stuffing): the stuffing is not visible and is wrapped in blue cotton fabric

Dimensions: 2r – 16.5 cm, h – 6 cm

The head-cushion is slightly smaller than other similar head-cushions in the collection. The basis is made of strips cut from woollen fabric and not from felt as in the case of other similar head-cushions. The outer edge of the head-cushion is decorated by rhombuses of various colours surrounded below and above by bands of yellow, green, red and white.

14. SVITEK

Inventarna številka: E 2280/2

Kraj uporabe: ni podatka

Starost: prva polovica 20. stoletja

Barva trakov: črna, rdeča, bela, temno in svetlo zelena, rumena, rožnata, svetlo in temno vijoličasta

Material (trakovi): črni trakovi so večinoma iz filca, vmes je nekaj volnenih trakov, beli trakovi so bombažni in volneni, rumeni, zeleni in temno vijoličasti so iz filca, rdeči, rožnati in svetlo vijoličasti trakovi pa so iz volnenega blaga

Material (polnilo): za polnilo so uporabili lase, ki so jih zavili v bombažno kotenino

Mere: 2r – 18-19 cm, v – 5,5 cm

Zelo pisan svitek krasijo vzorec dveh vrst manjših rombov, ki jih na obeh straneh zaključujejo trakovi rumene, rožnate in bele barve.

14. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 2280/2

Place of use: unknown

Age: first half of the 20th century

Colour of fabric strips: black, red, white, dark green, light green, yellow, rose-pink, light violet and dark violet

Material (fabric strips): the black strips are mainly of felt, with some woollen strips in between; the white strips are made of cotton and wool, the yellow, green and dark violet strips are felt, the red, pink and light violet strips are of wool cloth

Material (stuffing): hair wrapped in unbleached cotton fabric

Dimensions: 2r – 18-19 cm, h – 5.5 cm

This very colourful head-cushion is decorated by a pattern of two rows of small rhombuses closed on either side by bands of yellow, pink and white.

15. SVITEK

Inventarna številka: E 2280/3

Kraj uporabe: ni podatka

Starost: prva polovica 20. stoletja

Barva trakov: črna, temno modra, rdeča, bela in zelena

Material (trakovi): temna osnova je iz črnih in temno modrih volnenih trakov, beli, rdeči in zeleni trakovi so bombažni

Material (polnilo): neznano polnilo je zavito v bombažno kotenino

Mere: 2r – 18 cm, v – 6 cm

Barvni trakovi tvorijo rombe različnih barv. Vzorec na obeh straneh zaključujejo trakovi zelene, rdeče in bele barve. Beli trakovi so močno pobarvani od temnejših, zelenih, modrih in rdečih trakov.

15. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 2280/3

Place of use: unknown

Age: first half of the 20th century

Colour of fabric strips: black, dark blue, red, white and green

Material (fabric strips): the dark basis is of black and dark blue strips of worsted; the white, red and green strips are made of cotton

Material (stuffing): an unknown stuffing is wrapped in unbleached cotton fabric

Dimensions: 2r – 18 cm, h – 6 cm

The coloured strips create rhombuses of different colours. The pattern is closed on either side by bands of green, red and white. The white strips have been badly discoloured by the darker green, blue and red strips.

16. SVITEK

Inventarna številka: E 3150

Kraj pridobitve: Tržič

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, rdeča, rumena, zelena, vijoličasta, bela in modra

Material (trakovi): beli trakovi so bombažni, ostali so iz filca

Material (polnilo): svinjske ščetine so zavite v pisano bombažno krpo

Mere: 2r – 18,5 cm, v – 5 cm

Svitek so ženske uporabljale, ko so nosile v jerbasu hrano delavcem *na gubo*, posestvo pod Ljubeljem. V uporabi je bil še pred drugo svetovno vojno. Vzorec tvorita dve vrsti pisanih rombov, ki jih zgoraj in spodaj zaključujeta rumen in rdeč trak.

16. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3150

Place of acquisition: Tržič

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, red, yellow, green, violet, white and blue

Material (fabric strips): the white strips are cotton; the others are felt

Material (stuffing): pig bristles wrapped in a coloured cotton cloth

Dimensions: 2r – 18.5 cm, h – 5 cm

Women used this head-cushion when carrying food in a basket to workers on estate below Ljubelj. It was still in use before the second world war. The pattern consists of two rows of coloured diamonds closed above and below by a yellow and red band.

IV. TO SKUPINO TVORIJO SVITKI, KI IMAJO TEMNEJŠO OSNOVO, PO ZUNANJEM DELU PA ENOSTAVEN PREPLET PISANIH TRAKOV, KI TEČEJO KROG IN KROG SVITKA.

IV. THIS GROUP INCLUDES HEAD-CUSHIONS WHICH HAVE A DARKER BASIS AND, ON THE OUTER PART, A SIMPLE WEAVE OF COLOURED STRIPS RUNNING ALL ROUND THE HEAD-CUSHION.

17. SVITEK

Inventarna številka: E 2284

Kraj uporabe: Planina pod Golico

Starost: iz obdobja med obema vojnama

Barva trakov: črna, rdeča, rumena in bela

Material (trakovi): vsi trakovi so iz filca

Material (polnilo): zaradi dobre ohranjenosti svitka polnilo ni vidno

Mere: 2r – 16 cm, v – 6 cm

Svitek so uporabljali za nošnjo jerbasov k velikonočnemu žegnu ali hrane delavcem na polje. Zelo dobro je ohranjen. Ima enostaven vzorec vzporednih barvnih pasov. Po materialu, širini trakov in natančnosti izdelave je podoben svitkom tretje skupine.

17. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 2284

Place of use: Planina pod Golico

Age: from the period between the wars

Colour of fabric strips: black, red, yellow and white

Material (fabric strips): all the strips are of felt

Material (stuffing): because the head-cushion is well preserved, the stuffing is not visible

Dimensions: 2r – 16 cm, h – 6 cm

The head-cushion was used to carry baskets to the Easter blessing or to carry food to workers in the fields. It is very well preserved. It has a simple pattern of parallel coloured bands. In terms of material, the breadth of the bands and the accuracy with which it is made it is similar to head-cushions from the third group.

18. SVITEK

Inventarna številka: E 3023/2

Kraj pridobitve: Podjelje

Starost: konec 19. stoletja

Barva trakov: zelena, olivno zelena, rdeča in bela

Material (trakovi): trakovi osnovnega prepleta so iz olivno zelenega domačega sukna, beli in zeleni trak sta bombažna, rdeči je volnen

Material (polnilo): volneno predivo je zavito v krpo kotenine

Mere: 2r – 21,5 cm, v – 6,5 cm

Svitek je bil z vrvcio pritrjen na spodnjo deščico krošnje, ki so jo uporabljali za prenašanje bremen na planino ali s planine. Ima enostaven vzorec iz zelenega, rdečih in belih trakov, ki vzporedno tečejo krog in krog svitka.

18. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3023/2

Place of acquisition: Podjelje

Age: end of the 19th century

Colour of fabric strips: green, olive green, red and white

Material (fabric strips): the strips of the basic weave are of olive green homemade woollen cloth; the white and green strips are cotton and the red strip is woollen.

Material (stuffing): wool fibres wrapped in piece of unbleached cotton cloth

Dimensions: 2r – 21.5 cm, h – 6.5 cm

The head-cushion was fastened by a cord to the bottom board of a pack (krošnja) used to carry loads to or from an Alpine pasture. It has a simple pattern of green, red and white strips running in parallel all round the head-cushion.

19. SVITEK

Inventarna številka: E 3577

Kraj uporabe: ni podatka

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, rdeča, bela, rjava in modra

Material (trakovi): trakovi osnovnega prepleta so iz črne volnene tkanine, rdeči trakovi so bombažni, beli trakovi so svileni in bombažni, modri trakovi so svileni, rjavi pa volneni

Material (polnilo): ni vidno

Mere: 2r – 19,5 cm, v – 5,5 cm

Svitek je bil nekoliko raztrgan in močno umazan, najbrž od zemlje. Zato predvidevamo, da so svitek nazadnje prejkone uporabljali za prenašanje določenih pridelkov s polja ali kakšno podobno opravilo. Ima enostaven vzorec krog in krog potekajočih belih, modrih, rdečih in rjavih trakov.

19. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3577

Place of use: unknown

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, red, white, brown and blue

Material (fabric strips): the strips of the basic weave are of black woollen fabric, the red strips are cotton, the white strips are silk and cotton, the blue strips are silk and the brown strips are woollen

Material (stuffing): not visible

Dimensions: 2r – 19.5 cm, h – 5.5 cm

The head-cushion was slightly torn and very soiled, probably with earth. We therefore envisage that the head-cushion was probably last used to carry produce from the fields or for some other similar task. It has a simple pattern of white, blue, red and brown strips running all around it.

20. SVITEK

Inventarna številka: E 5705/2

Kraj pridobitve: Kranj (zbirka Tekstilne šole)

Starost: ni podatka

Barva trakov: rjava, rdeča in bela (bela je zaradi uporabe postala umazano oker barve)

Material (trakovi): rjavi trakovi so narezani iz volnena bлага, beli in rdeči trakovi pa iz bombažnega bлага

Material (polnilo): ni vidno

Mere: 2r – 17,5 cm, v – 3,5 cm

Zelo sploščen svitek z enostavnim vzorcem belih in rdečih trakov na robu.

20. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 5705/2

Place of acquisition: Kranj (the collection of the Textile School)

Age: unknown

Colour of fabric strips: brown, red and white (due to use the white has become a dirty ochre)

Material (fabric strips): the brown strips are made of woollen fabric and the white and red strips are of cotton fabric

Material (stuffing): not visible

Dimensions: 2r – 17.5 cm, h – 3.5 cm

A very flat head-cushion with a simple pattern of white and red strips on the edge.

21. SVITEK

Inventarna številka: E 5705/3

Kraj pridobitve: Kranj (zbirka Tekstilne šole)

Starost: ni podatka

Barva trakov: rjavo črna, rdeča, bela (bela je zaradi uporabe postala umazano oker barve), en trak je belo modro črtast

Material (trakovi): osnova je iz trakov rjavo črnega volnena bлага, ostali trakovi so bombažni

Material (polnilo): polnilo je volnena tanka črna pletenina

Mere: 2r – 18,5 cm, v – 3 cm

Zelo dotrajan svitek ima temno osnovo in enostaven vzorec iz belih in rdečih trakov.

21. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 5705/3

Place of acquisition: Kranj (the collection of the Textile School)

Age: unknown

Colour of fabric strips: brown-black, red, white (due to use the white has become a dirty ochre), one strip is white-and-blue striped

Material (fabric strips): the basis is made of strips of brown-black woollen fabric; the other strips are cotton

Material (stuffing): the stuffing is thin black woollen knitted fabric

Dimensions: 2r – 18.5 cm, h – 3 cm

This very badly worn head-cushion has a dark basis and a simple pattern of white and red strips.

V. TRIJE SVITKI IMAJO TUDI OSNOVO NEKOLIKO DRUGAČNO, SAJ JE NAREJENA IZ TRAKOV DVEH RAZLIČNIH BARV, KI SO IZMENIČNO NAVITI OKROG POLNILA. PREPLET PO ZUNANJEM DELU JE IZ TRAKOV RAZLIČNIH BARV.

V. *THE THREE HEAD-CUSHIONS IN THIS GROUP ALSO HAVE A SLIGHTLY DIFFERENT BASIS CONSISTING OF STRIPS OF TWO DIFFERENT COLOURS WOUND ALTERNATELY AROUND THE FILLING. THE WEAVE ON THE OUTER SIDE IS OF STRIPS OF DIFFERENT COLOURS.*

22. SVITEK

Inventarna številka: E 3009

Kraj uporabe: Mengeš

Starost: svitek je iz konca 19. ali začetka 20. stoletja

Barva trakov: črna, rdeča, bela, rumena, zelena, rjava in temno vijoličasta

Material (trakovi): rjavi, vijoličasti, rdeči, rumeni in beli trakovi so bombažni, črni trakovi so volneni

Material (polnilo): polnilo ni vidno, zavito je v kotenino

Mere: 2r – 19 cm, v – 6,5 cm

Ta svitek je v zbirki nekaj posebnega. Osnova je narejena iz črnih volnenih in rjavih bombažnih trakov, ki so izmenično črna-rjava-črna-rjava naviti okrog polnila. Preplet je iz zelo ozkih barvnih trakov, ki tvorijo vzorce romboidnih oblik. Vzorec se na obeh koncih zaključuje s pasom iz dveh rumenih, rdečega, belega in rdečega traku.

22. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 3009

Place of use: Mengeš

Age: late 19th or early 20th century

Colour of fabric strips: black, red, white, yellow, green, brown and dark violet

Material (fabric strips): the brown, violet, red, yellow and white strips are cotton; the black strips are woollen.

Material (stuffing): the stuffing is not visible and is wrapped in unbleached cotton cloth

Dimensions: 2r – 19 cm, h – 6.5 cm

This head-cushion is something special in the collection. The basis is made from black woollen strips and brown cotton strips which are wound around the filling in an alternating black-brown-black-brown sequence. The weave is of very narrow coloured strips creating diamond patterns. The pattern is closed at both ends by a band consisting of two yellow, red, white and red strips.

23. SVITEK

Inventarna številka: E 7768

Kraj uporabe: Strahinj

Kraj pridobitve: Strahinj

Starost: prva polovica 20. stoletja

Barva trakov: rdeča, modra, bela, rumena in vijoličasta

Material (trakovi): rdeča trakova sta bombažna, ostali trakovi so volneni

Material (polnilo): polnilo so koščki svinjske kože s ščetinami, zaviti so v belo platno

Mere: 2r – 20 cm, v – 4,5 cm

Zelo drugačen svitek ima osnovo iz izmenjujočih se trakov modre in vijoličaste barve, med katere so prepleteni trakovi bele, modre, rdeče, vijoličaste in rumene barve. Barve so zelo obledele.

23. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 7768

Place of use: Strahinj

Place of acquisition: Strahinj

Age: first half of the 20th century

Colour of fabric strips: red, blue, white, yellow and violet

Material (fabric strips): the red strips are cotton and the others are wool

Material (stuffing): scraps of pigskin with bristles wrapped in white linen

Dimensions: 2r – 20 cm, h – 4.5 cm

This very different head-cushion has a basis consisting of alternating strips of blue and violet, among which are woven strips of white, blue, red, violet and yellow. The colours are very faded.

24. SVITEK

Inventarna številka: E 7953

Kraj uporabe: Voglje

Kraj pridobitve: Voglje

Starost: konec 19. stoletja

Barva trakov: rdeča, svetlo in temno modra, rjava, bela, rumena in vijoličasta

Material (trakovi): rjavi, temno modri, rdeči in beli trakovi so volneni, svetlo modri, rumeni in vijoličasti trakovi so iz filca

Material (polnilo): svinjske ščetine so zavite v modro-belo-rdečo bombažno krpo

Mere: 2r – 19 cm, v – 6 cm

Svitek ima polovico osnove narejene iz temno modrih trakov, četrtno osnove iz izmenjujočih se trakov temno modre in rjave barve, drugo četrtno pa iz izmenjujočih se trakov svetlo modre in rjave barve. Med te trakove so prepleteni trakovi svetlo in temno modre, vijoličaste, bele, rumene in rdeče barve. Tečejo krog in krog svitka. Svitek je lastnica kupila, uporabljala pa ga je za k žegnu.

24. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 7953

Place of use: Voglje

Place of acquisition: Voglje

Age: end of the 19th century

Colour of fabric strips: red, light blue, dark blue, brown, white, yellow and violet

Material (fabric strips): the brown, dark blue, red and white strips are woollen; the light blue, yellow and violet strips are felt.

Material (stuffing): pig bristles wrapped in a blue-white-red cotton cloth

Dimensions: 2r – 19 cm, h – 6 cm

Half of the basis of the head-cushion is made of dark blue strips, a quarter consists of alternating strips of dark blue and brown and the remaining quarter is made of alternating strips of light blue and brown. Among these strips are woven strips of light and dark blue, violet, white, yellow and red. They run all around the head-cushion. The head-cushion was bought by its owner, who used it to carry Easter dishes to the church for blessing.

VI. TA SVITEK JE NEKAJ POSEBNEGA IN NE SPADA V NOBENO PREJ OMENJENO SKUPINO.

VI. THIS HEAD-CUSHION IS SOMETHING OF A CURIOSITY AND DOES NOT BELONG TO ANY OF THE GROUPS MENTIONED ABOVE.

25. SVITEK

Inventarna številka: E 2283

Kraj uporabe: Planina pod Golico

Starost: ni podatka

Barva trakov: črna, rdeča, bela, siva, vijoličasta in rjava

Material (trakovi): bela trakova sta bombažna, ostali trakovi so volneni

Material (polnilo): grobo laneno predivo je zavito v sivo zeleno svilo

Mere: 2r – 19,5 cm, v – 4,5 cm

Temna osnova je iz črnih trakov, nekaj trakov pa je narezanih iz temnega vijoličastega, sivega in rjavega blaga. Vzorec na robu tvorijo kvadrati rdeče in trikotniki črne barve, ki jih na obeh straneh zaključujeta bel in rdeč trak.

25. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 2283

Place of use: Planina pod Golico

Age: unknown

Colour of fabric strips: black, red, white, grey, violet and brown

Material (fabric strips): the white strips are cotton and the others are wool

Material (stuffing): a coarse flaxen yarn is wrapped in grey-green silk

Dimensions: 2r – 19.5 cm, h – 4.5 cm

The dark basis is of black strips, although there are some strips made of pieces of violet, grey and brown material. The pattern on the edge is created by red squares and black triangles closed on both sides by a white and red band.

VII. SVITEK BREZ OKRASNIH TRAKOV

VII. HEAD-CUSHION WITHOUT DECORATIVE STRIPES

26. SVITEK

Inventarna številka: E 7968

Kraj uporabe: Škofja Loka

Kraj pridobitve: Škofja Loka

Starost: svitek je iz konca 19. ali začetka 20. stoletja

Material: modro bombažno blago je potiskano z drobnimi belimi rožicami, pikicami in črticami

Material (polnilo): žima

Mere: 2r – 24 cm, v – 4,5 cm

Iz modrega bombažnega blaga je sešit kolobar, polnjen z žimo. Je lep primer svitka, ki so ga uporabljali za vsakdanja opravila. Zelo je dotrajan.

26. HEAD-CUSHION

Inventory number: E 7968

Place of use: Škofja Loka

Place of acquisition: Škofja Loka

Age: late 19th or early 20th century

Material: blue cotton tissue, printed with tiny white flowers, dots and lines

Material (stuffing): horsehair

Dimensions: 2r – 24 cm, h – 4,5 cm

This very badly worn head-cushion was made of blue cotton tissue, sewn in form of a ring and stuffed with horsehair. It is a typical example made for everyday usage.

Mati zakliče pridne dekliče:
“Hitro vstanite, prat se mudi.
Srajce, rokavce, rute in peče,
prte pober’te, prat se mudi.

Žehto končale, lug ste izprale,
le na perišče nesite ga prat!
Ptičke vesele vam bodo pele
ribice hoč’jo vas pozdravljat.”

(ljudska)

ZAKLJUČEK

Pod drobnogled smo tokrat dali na prvi pogled nepomembne, obrobne, vsakdanje in zato skoraj neopazne svitke. Njihovo bogastvo je skrito v pisanih vzorcih, v posluhu izdelovalcev za lepo in želji polepšati navaden, uporaben predmet pa tudi v tehniki in spretnosti izdelave, različnih materialih in tudi vrstah svitkov. V katalogu predstavljeni vzorci in vrste svitkov so le del bogatega likovnega izražanja na področju izdelovanja svitkov, saj sta vsaka pokrajina in izdelovalec dala svitku svoj pečat – narejen je bil iz materialov in po vzorcih, ki so bili v nekem okolju običajni. Poleg estetskega elementa je pri svitkih pomembna njihova že omenjena uporabna vrednost (skrajšali in olajšali so transport) pa tudi ekonomska funkcija, saj so s prenašanjem bremen ženske služile denar, nekatere pa so izdelovale svitke za prodajo.

Danes svitki ne služijo več svojemu prvotnemu transportnemu namenu, ampak so le za okras. Kljub temu se je znanje izdelovanja svitkov ohranilo, saj jih kar precej žensk še izdeluje. Široko področje uporabe in izdelave svitkov na Gorenjskem je predstavljeno v tej publikaciji. Upam, da bo tudi to pripomoglo, da svitki kot naša zelo pisana, a do zdaj kar malce zapostavljena kulturna dediščina, ne bodo šli v pozabo.

Na koncu se še zahvaljujem sodelavcem v muzeju, ki so pomagali pri pripravi kataloga, predvsem pa vsem informatorkam, ki so mi posredovale svoje vedenje o svitkih. Še posebej hvala teti Jožici, ki mi je dajala nove zamisli na poti k informacijam, ter gospe Mariji, ki je znanje izdelovanja svitkov prenesla tudi na nas, muzejske delavce, da ga lahko predstavimo našim obiskovalcem.

Dediščina in sodobnost

Heritage and contemporaneity

Helena Rant*

HEAD-CUSHIONS

'THE GIRL HAS GONE TO FETCH WATER'

The collection of head-cushions in the Museum of Gorenjska may only number two dozen items but these are very interesting in the artistic sense, since they are gaily coloured and feature a variety of patterns. Head-cushions represent a coexistence and a merging of artistic creation and practicality. In its essence, the head-cushion is merely something to facilitate the carrying of loads, but its colourful decoration transcends this basic practical role. The head-cushion becomes an object of artistic creation and reflects people's attitude to work, to holidays and festivities, and reveals an aesthetic sense: a sense for the beautiful.

Carrying loads using head-cushions was mainly women's work. Many women learnt to do this when still very young. For most of their lives they carried and toiled, fetching water for the family and for the animals, bringing in produce from the fields, carrying firewood from the forest, or earning money for the family. All of these were perfectly ordinary and obvious chores. They did not complain of the heavy load, the long walk, aches and pains, thirst, heat or cold.

This present work is the fruit of an analysis of the museum's collection of head-cushions dating from the end of the 19th century to the middle of the 20th century, and of knowledge and information communicated to me by a great number of individuals. The head-cushions in the museum collection come from various parts of Gorenjska and I therefore limited myself to Gorenjska in my research – although the use of head-cushions was similar in other parts of Slovenia. Carrying loads on the head is an ancient form of transport. Women used the head-cushion for numerous chores. It was part of their everyday life and every house had one. Perhaps this is the reason that it disappeared so quickly from people's memory once

living conditions and working patterns began to undergo dramatic changes.

HOW WERE HEAD-CUSHIONS USED? WHAT WAS CARRIED USING HEAD-CUSHIONS?

HOUSEHOLD AND AGRICULTURAL USE

The head-cushion is a small cushion in the shape of ring which was placed on the head, and a load placed on top of it: a bucket, a tub, a pitcher, a basket, a hamper, a sheet or a bag. The head-cushion meant that the load did not press directly on the head, while at the same time it made it easier to balance the load. Head-cushions were usually used to carry loads over longer distances: water from the village troughs, lunch to reapers in the meadow or to labourers in the field or forest, produce from the fields or to market, wood from the forest, Easter dishes for blessing; even newborn babies were carried in special cradles to be baptised.

It was mainly women who carried loads on their heads using head-cushions. Only in a few places did men use head-cushions, on specific occasions. In Bohinj men used head-cushions when carrying loads in a large pack (*krošnja*) – herdsmen on their way to an Alpine pasture, for example. They positioned the head-cushion in such a way that the wooden board of the pack did not press directly on the head. Some also placed a pad on their back so as to leave a space between the pack and the back, which meant that they did not get so hot. The pack contained pots and pans, clothes, bed linen, tools and other things they carried with them when they moved to the Alpine pastures in the spring and returned in late summer or

* senior curator

autumn. They also used packs to transport cheese from the Alpine pastures and building material when they repaired or built mountain huts.

Many women were so used to carrying loads on their head that they could carry a bucket or hamper on their head without holding it with their hands. In one hand they often carried a cannikin or bag, while the other hand was free so that they could quickly take hold of the hamper. If they were going to or from the fields, they might also carry a rake or hoe in one hand, which they would quickly drop if they had to catch hold of the hamper. In order to make balancing it easier, the hamper had to be properly (evenly) positioned. An upright posture and a steady and stable pace were characteristic. A full hamper was difficult to put down and so the furniture in the house was adapted so as to make it as easy as possible to put down a hamper or a pail of water. Most houses had special shelves in wall-niches in which buckets of drinking water were placed; hampers were usually placed on the table. Even so, the women sometimes needed help when putting the load on their heads or taking it off. For this reason they did not take it off at all during the journey unless it was really necessary, or if they did so they put it down on a bank next to the road so that it was easier to put it on again afterwards.

Providing the household with water was often a job for girls. They carried water from village troughs and springs in pails, buckets, pitchers and cans. Collecting water was also an arduous business in some of the Alpine pastures around Bohinj, especially in dry years. In the high mountain pastures the herdsmen used the snowfields where the snow remained all year round. They carried the snow in bags, hampers or buckets from holes and hollows a quarter of an hour or even half an hour away.

Women carried lunch in hampers to the workers in the fields or reapers in meadows. In some areas the women would help with the work, hurry home towards midday to prepare the lunch and then at two or three o'clock return with the food in a hamper. They carried lunch to the workers in meadows that were only a few minutes away but some places to meadows that were an hour or more away.

Women also carried potatoes, carrots, turnips and other produce from the fields in baskets of various types or in large bundles. For such work they used simple homemade, head-cushions where broad strips of fabric were wrapped around a filling to form a ring. If they left their head-cushion at home by mistake, they would fold an apron or old jacket into the shape of a head-cushion. In some areas simple head-cushions were made from old stockings filled with stuffing and sewn into a ring.

Washing linen was a particularly arduous business, especially on cold winter days. Women would first boil the dirty linen at home in large kettles and pots. Next they scrubbed it, wrung it, and loaded it in a special way into a washtub or pail, which they carried, using a head-cushion, to the nearest water trough, stream or river. Washerwomen from the outskirts of Ljubljana, who washed linen for their own customers and in this way earned a living, could load washing into tubs that were up to a metre tall. A tub of this kind full of wet linen was so heavy that the washerwoman could only lift it onto her head with the help of two others. This is how they carried washing up until the second half of the 19th century, when they provided themselves with handcarts.

The use of special head-cushions made from old, thick women's stockings filled with wadding and sewn into rings has survived to the present-day. These head-cushions were used for everyday chores and were made from the middle of the 20th century onwards, when the use of factory-made tights became widespread. Cottagers from the villages by Udin Boršt used pads of this type when carrying firewood from the forest on their shoulders or bundles of faggots on their heads. If the journey home from the forest was a long one, they stopped to rest along the way. During the colder months they would sit on their head-cushions, so as not to catch cold by sitting on the frozen ground. If they had forgotten to take a head-cushion, they would pick ferns and roll them into the shape of a head-cushion so that the load did not exert too much pressure on their heads. This type of head-cushion was known as a *minek*. Besides these simple head-cushions, some women also made

small rectangular pads that had the same function as the head-cushions except that they were used for carrying firewood on the shoulders.

Head-cushions for everyday use were kept near the front door so that people could pick them up on their way out to fetch water or to go to the fields. The head-cushion was usually hung on a nail in the wall or the doorpost or kept on a shelf or on the dish rack. Head-cushions made of old stockings used to carry timber and faggots were kept in the woodshed. Head-cushions for special occasions were placed together with the best basket or hamper in the pantry, in the attic or in a storage chest.

THE USE OF HEAD-CUSHIONS TO EARN MONEY

.....

In the first half of the 19th century and earlier, women also used head-cushions when carrying ore or charcoal from Jelovica to the forges at its foot. They could carry up to 32 kg of ore at a time – the same weight once carried by Roman legionaries. In Kamna Gorica, famous for the production of nails, before the first world war women used head-cushions to carry nails packed into barrels. Many women also earned money doing seasonal work for builders, where they helped build buildings. They carried bricks, stone and mortar to the builders on their heads, in round straw baskets, special light chests or tin buckets. Tržič was famous as a shoe-making centre. In the period between the wars shoes were transported – usually on Saturdays – to the railway station or bus station, where they were loaded and sent to Ljubljana. Although the shoes were packed into large cardboard boxes which were carted to the station on a handcart, they were also very often carried by women: one box on the head and another in the arms.

Hampers and baskets were also used to carry bilberries, cranberries and raspberries picked in the forest or in the mountain pastures. Some were picked for the needs of the household, but most were for sale, and the women used the money to buy clothes for their children and the things they needed for school. Kovor, near Tržič, was famous

for its cherries. The womenfolk carried them to Tržič, an hour and a half away, to sell them. This was usually a job for young girls. Two of them would together carry up to 30 baskets of cherries. On hot days this was even more exhausting than usual. Because they perspired so much, the head-cushion would be soaked through and they used to turn it over in order to cool their heads. One would help the other in this operation. The first would lift the basket and the other would turn the head-cushion over.

The produce that women and girls from the villages between Kranj and Tržič used to carry to the market in Tržič and Kranj, either in hampers on their heads or in baskets and bags, included eggs, dried meat, butter, fruit, bilberries, mushrooms and sauerkraut. On market days they would dress in their best clothes and carry their produce in fine baskets. They would also take a special ‘best’ head-cushion and set off on foot for the town. It was considered that the neater and more attractive their appearance, the easier it was to sell their produce – and to sell more of it. With one hand they held the basket, while in the other they carried a can of milk or a bag of eggs wrapped in newspaper. Some women also carried home the provisions they bought at the shop or market in hampers on their heads.

In Zgornja Besnica near Kranj, in the period between the wars, when someone died in the village Jakopec’s mother would prepare everything for the funeral, notify the other villagers and set off on foot to Ovsiše, near Podnart, quite some distance away, to fetch a coffin for the deceased, which she carried back to the village on her head, using a head-cushion.

USE OF HEAD-CUSHIONS ON SPECIAL OCCASIONS

For special occasions women used newer, more elaborate head-cushions. In some places haymaking was considered a holiday and the farmer’s wives, who offered the haymakers lunch, would put on pretty aprons and carry the food in beautiful hampers using fine head-cushions. They

would also dress nicely to go to market. One very special and festive use of the head-cushion was for the Easter blessing. On that occasion women and girls used beautiful baskets covered with embroidered cloths. The head-cushions used were the 'best' ones, and they were only used for this occasion. In many villages this job fell to the oldest girl of the house, and it used to be said that the first girl to come home from the blessing would get married that same year (in the case of married women it was said that the first home would also be the first at work or the first to weed the carrots or millet...). For this reason many girls raced home after the blessing. Their haste often did more harm than good, and there are well-known stories of girls slipping or falling, and the overturned basket revealing many things that did not belong in it: a cushion, logs, a rolling pan, shoes... All of these items were added to the Easter dishes out of boastfulness, since an abundantly laden basket was a source of pride for the family, and every girl wanted her basket to be piled as high as possible. But when accidents happened there was no end to the laughter and mockery.

In the 1960s and 1970s the use of a head-cushion to carry Easter dishes to the church for blessing slowly died out. In some areas mothers-in-law encouraged their daughters-in-law to carry baskets to the blessing, since this was the custom in their families. But young wives unused to this way of carrying things suffered lots of accidents and upset baskets, since for many of them it was the first time they had carried anything on their heads. And so after a few years of effort and a wish to humour their mothers-in-law, they stopped using the head basket and carried the blessed Easter dishes in ordinary baskets with handles.

ABANDONMENT OF USE OF HEAD-CUSHIONS

.....

With the building of waterworks and the development of transport, the use of head-cushions slowly began to die out in the first half of the 20th century. The decline in the use of head-cushions was also affected by the general deagrarianisation of the population that began between the wars. In

.....

the years following the second world war head-cushions were used above all for carrying Easter dishes for blessing, although some women who had been used to carrying things on their heads since girlhood would from time to time use a head basket to carry breakfast or lunch to haymakers or to bring produce from the fields. With the abandoning of traditional Alpine dairy farming, the use of the *krošnj*a also slowly died out.

HEAD-CUSHIONS TODAY

Today head-cushions no longer serve their original purpose - the carrying of loads - and are only used for decoration. They decorate some homes as a memory of times past and are still used by folklore groups for the basket dance. Various forms of 'rustic games' and competitions are also becoming increasingly common, where contestants compete in carrying baskets using a head-cushion. Some women use head-cushions as a kind of pincushion to store needles and pins. Miniature head-cushions are used as key fobs or hung in the car to bring good luck. In some areas people still carry firewood and branches tied into faggots from the forest with the help of a pad across the shoulders. The art of making head-cushions has also survived, since quite a number of women are still making them, either full-sized or in miniature. They use other, contemporary materials and stuff the pads with sawdust, cotton, foam, etc. In elaborating the coloured pattern, they use material cut into strips and also shop-bought strips of fabric of one or more colours. Some make head-cushions from woollen threads, with the help of a crochet hook or needle. These head-cushions can be bought as souvenirs in local arts and crafts shops and from stalls at various festivities and events.

HOW WERE HEAD-CUSHIONS MADE?

.....

Head-cushions were usually made by women from material they had at home. Girls soon learned to make a head-cushion, since in some parts it was considered shameful not to know how to. They themselves made head-cushions for everyday use and for special occasions (they also made

.....

a head-cushion for their trousseau). The art of making head-cushions has passed from generation to generation: daughters learned from their mothers. In other places people bought head-cushions for festive use from seamstresses and tradesmen. Seamstresses and the wives of tailors had enough remnants of material and enough knowledge and skill for needlework but making head-cushions was not their main activity.

In the second half of the 19th century the area around Kamnik was famous for the manufacture of head-cushions but the craft died out completely and by the mid-20th century no trace of it was left. In the first half of the 20th century head-cushions were made by some workers of the Šešir hat factory in Škofja Loka. They obtained felt remnants in the factory and used them to make head-cushions at home. At first they only made them for relatives and friends, but soon orders began to arrive from far and wide, with the result that we find these head-cushions throughout Gorenjska. The manufacture of head-cushions continued into the 1960s.

The head-cushions made by housewives at home are more clumsily made and simply decorated, as can be seen at first glance. They are made of the material that was to hand in the house. Using thick homemade linen the women first sewed a sleeve of uniform width. This they filled with stuffing and shaped it so that the head-cushion took on the basic shape of a ring. To fill the head-cushions they used straw, sawdust, hayflowers, chaff, splinters, corn husks, pieces of cloth, wool, hair, feathers and down and pig bristles. For the fabric strips they used whatever material they had to hand (remnants of wool cloth or cotton fabric cut into strips, cord or wool threads). The colours used were important. The basis was usually darker, of black loden. Since this material was expensive, old clothes – men's jackets, coats and trousers – cut into strips were often used. Apparently old hunting clothes and old hats were the best. In some places the head-cushion had to have red in it too, so that it was easier to find if put down in the grass. Because head-cushions were used for everyday chores, and since they were probably not very solidly made, many are very worn-out

and damaged. The most ordinary head-cushions, used for example for carrying things to the fields, were not decorated at all. Broad strips of material were merely wrapped around the filling in order to strengthen the head-cushion.

Women did not have any special tools for making head-cushions. Some used a hook or needle when interweaving the strips, to facilitate the creation of the pattern.

THE HEAD-CUSHIONS COLLECTION AT THE MUSEUM OF GORENJSKA – A TREASURY OF COLOURFUL PATTERNS

.....

The museum has 26 head-cushions in its collection. Most of them were made in the first half of the 20th century, while the oldest examples date from the second half of the 19th century. We obtained them in various locations in Gorenjska.

The patterns on the head-cushions were made in two ways. Some people first wrapped fabric strips around the ring, to form the basis, and then interwove coloured strips across the outside of the ring and darker strips across the inside of the ring. The other method was the exact opposite: first they used thread to attach coloured strips to the outside of the ring, and this formed the basis into which they wove darker strips of fabric and at the same time wrapped the filling. In Gorenjska the first method was more common, and therefore from now on when we talk about the basis and the weave we are referring to this first technique of making head-cushions.

CONCLUSION

.....

The objects placed under our microscope on this occasion are head-cushions: items that at first glance are insignificant, marginal, ordinary and therefore almost unnoticed. Their richness lies in the colourful patterns, in the aesthetic sense of those who made them, and the desire to embellish an ordinary, practical object, and also in the tech-

nique and skill with which they were made, the various materials and indeed the various types. The samples and types of head-cushions presented in the catalogue are merely a part of the rich artistic expression in the sphere of head-cushion making, since every region and every individual gave the head-cushion a unique character: they were made using the materials and patterns that were usual in the given environment. Besides the aesthetic element, the practical value of head-cushions is important too, as we have already mentioned (they made transporting things quicker and easier), as was their economic function: women earned money carrying loads, while some made head-cushions in order to sell them.

Today head-cushions are no longer used for their original purpose – the carrying of loads – and serve merely for decoration. Nevertheless, knowledge about the art of making head-cushions has survived, and quite a number of women still make them. The wide area of use and manufacture of head-cushions in Gorenjska is presented in this publication. I hope that this too will help ensure that head-cushions, as part of our very colourful but until now somewhat neglected cultural heritage, will not be forgotten.

LITERATURA:

BOGATAJ, Janez

1993 *Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji*. Ljubljana: Domus.

BOGATAJ, Janez

1999 *Mojstrovine Slovenije: Srečanja s sodobnimi rokodelci*. Ljubljana: Rokus.

BOGATAJ, Janez

2000 *Maksim Gaspari: Bogastvo razglednic*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.

BERTONCELJ, Joža

1973 *Kroparske zgodbe*. Kropa.

ČLANI ZGODOVINSKEGA KROŽKA OŠ OREHEK KRANJ

2000/2001 *Pod bohkovim kotom*. Kranj: Osnovna šola Orehek Kranj.

DOLŽAN ERŽEN, Tatjana

2001 *Zakladi slovenskih muzejev: Gorenjski muzej Kranj: Zibelka z Bohinjske Češnjice*. *Gea* 11, 5 (maj 2001): 6.

FINŽGAR, Fran Saleski

2000 *Goslač Matevž*. Ljubljana: DZS.

FISCHER, Jasna

1988 *Prebivalstvo v obrti in industriji na Slovenskem od sredine 19. stoletja do prve svetovne vojne. Prispevki za novejšo zgodovino XXVII(1-2): 23-40*.

HOLYNSKI, Nada in ŽONTAR, Majda

1992 *Gorenjska industrija od manufaktur do danes: tovarne in njihovi izdelki*. Kranj: Gorenjski muzej.

JALEN, Janez

1988 *Ovčar Marko*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

JARC, Valentin

2004 *Starodavne poti pod Karavankami*. Radovljica: Medium.

KOCIJAN, Gregor

2003 *Črtomir Zorec, oris njegovega dela*. V: *Avguštinov zbornik: 50 let Gorenjskega muzeja*. Kranj: Gorenjski muzej, str. 194 - 200.

KOMANOVA, Manica

1928 *Na Gorenščem je fletno*. Ljubljana.

KRAGL, Viktor

1936 *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: župni urad.

KUNEJ, Marjan

1999 *Kamna Gorica na nakovalu časa*. Gorenjski kraji in ljudje IX. Kranj: Gorenjski muzej.

KURET, Niko

1989 *Praznično leto Slovencev: Starodavne šege in navede od pomladi do zime*. Prva knjiga. Ljubljana: Družina.

MAKAROVIČ, Gorazd

1981 *Slovenska ljudska umetnost: Zgodovina likovne umetnosti*. Ljubljana: DZS.

MAKAROVIČ, Marija, in LENASSI, Eva

1989 *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: 4. Kotel*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.

MAKAROVIČ, Marija, in DOLENC, Jana

1993 *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: 6. Poljanska dolina ob Kolpi*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.

MAKAROVIČ, Marija, LENASSI - PETERSON, Eva, in DOLENC, Jana

1996 *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: 9. Prekmurje: Beltinci z okolico*. Ljubljana: Zveza kulturnih organizacij Slovenije.

MAKAROVIČ, Marija, in DOLENC, Jana

1999 *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi: 10. Bela Krajina: krajevne skupnosti Adlešiči, Sinji vrh in Vinica*. Ljubljana: Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti. Črnomelj: Sklad RS za ljubiteljske kulturne dejavnosti, območna izpostava.

MOHORIC, Ivan

1951 *Problematika domače obrti v zadnjem stoletju*. Slovenski etnograf III-IV: 9 - 27.

MOHORIC, Ivan

1960 *Bombažna predilnica in tkalnica v Tržiču: nastanek, razvoj in delo 1885 - 1960*. Mestni muzej v Tržiču.

NOVAK, Anka

1988 *Hrana v Šenčurju*. Kranj: Gorenjski muzej.

NOVAK, Anka

1991 *Življenje in delo planšarjev v bohinjskih gorah*. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 29 (3 in 4): 121-152.

NOVAK, Anka

1994 *Spomeniki kmečkega stavbarstva v sliki*. Gorenjski kraji in ljudje VII. Kranj: Gorenjski muzej Kranj.

NOVAK, Vilko

1960 *Slovenska ljudska kultura: Oris*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

RAVNIK, Mojca
2004 *Svitek*. V: *Slovenski etnološki leksikon*. Angelos Baš, ur: Ljubljana: Mladinska knjiga, str. 597.

ROŽMAN, Irena
2004 *Peč se je podrla! Kultura rojstva na slovenskem podežlju v 20. stoletju*. Knjižnica Glasnika slovenskega etnološkega društva 36. Ljubljana: Slovensko etnološko društvo.

RUPEL, Mirko
1969 *Valvasorjevo berilo*, Ljubljana: Mladinska knjiga.

STUDEN, Andrej
1994 *Ženska naj se drži kuhalnice*. V: *Pot na grmado: Historični seminar*. Oto Luthar, ur: Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, str. 149 – 164.

ŠTRUKELJ, Pavla
1958 *Pranje perila v okolici Ljubljane*. Slovenski etnograf XI: 131 – 154.

PREK, Stanko
1980 *Tristo narodnih*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

VALANT, Milan
1986 *Ljudski običaji in navade Slovencev*. Ljubljana: samozaložba.

ŽEPIČ, Jožica
Šešir: tovarna klobukov Škofja Loka. Tipkopis v lasti Jožice Žepič iz Škofje Loke.

VIRI:

- zbirka svitkov Gorenjskega muzeja
- dokumentacija Gorenjskega muzeja (predmetne kartoteke kustodiata za etnologijo, dokumentacija konservatorske delavnice)

USTNI VIRI:

- Strahinj pri Naklem: Polona Črnilec (roj. 1934), Jožica Kukovič (roj. 1941), Rezka Nadižovec (roj. 1927), Frančiška Pajk (roj. 1919), Peter Pajk (roj. 1944), Marija Rant (roj. 1944), Mihela Švegelj (roj. 1934), Viktor Ferjanc
- Naklo: Mara Črnilec, Anica Črnilec (roj. 1920)
- Duplje: Mari Cvetko (roj. 1935)
- Lom pod Storžičem: Tone Soklič (roj. 1932)
- Tržič: Marija Petek (roj. 1922), Rozi Pavlin Kihler
- Senično: Marija Ahačič (roj. 1934)
- Kranj: Marija Korleale, Francka Osterman, Mira Perne (roj. 1949)
- Zgornja Besnica: Marija Šolar (roj. 1946)
- Podblica: Milka Bertoncely (roj. 1938)
- Voglje: Johana Lipar (roj. 1915)
- Orehek: Mihela Hudobivnik (roj. 1928)
- Ljubno: Marjanca Jeglič (roj. 1954)
- Bohinjska Bistrica: Marija Rabič (roj. 1942)
- Srednja vas v Bohinju: Marija Kocjanc (roj. 1936)
- Stara Fužina: Frančiška Pekovec – Mihovčeva mama (roj. 1924)
- Lepence v Bohinju: Urška Odar (roj. 1952)
- Planina pod Golico: Rozka Razinger
- Jesenice: Mira Novak
- Škofja Loka: Jožica Žepič, Miro Pinterič iz tovarne klobukov Šešir
- Metlika: Štefanija Kukovec
- Banjšice: Marija Humar
- Most pri Mokronogu: Ivanka Peterle (roj. 1920)
- oskrbovanke Doma upokojencev v Kranju: Daniela Opara (roj. 1918, Litija), Jožefa Kalan (roj. 1911, Škocjan na Dolenjskem), Katarina Rogelj (roj. 1924, Primskovo – Kranj), Lucija Brce (roj. 1927, Srednja vas pri Golniku), Francka Krek (roj. 1920, Hobovše v Poljanski dolini), Francka Sakne (roj. 1920, Javorje v Poljanski dolini), Frančiška Mencin (roj. 1918, Šentjernej pri Novem mestu)
- Tita Porenta in Janez Šter iz Tržiškega muzeja
- Mojca Šifrer Bulovec iz Loškega muzeja Škofja Loka
- Polona Rigler Grm iz Muzeja Miklova hiša
- Estera Cerar iz Tehniškega muzeja Slovenije
- Saša Florjančič iz Kovaškega muzeja Kropa
- dr. Marija Makarovič
- naključni obiskovalci delavnic izdelovanja svitkov

Micka zajtrk nese,
ga mimo mene nese,
jaz pa le počasi
jo režem in kosim.
Očka naprej kosijo,
se prav grdo držijo,
jaz pa le počasi
jo režem in kosim ...

(ljudska)

Marjanca Jeglič*

KONSERVATORSKA OBDELAVA SVITKOV

Konservacija vseh petindvajset svitkov, ki jih hrani etnološki kustodiat našega muzeja, je potekala od marca do septembra 2006.

Svitki so prihajali v naše depoje postopoma. Prvi je bil pridobljen leta 1963. K zgodovini, ki jo je posamezni svitek doživel v času uporabe, lahko pripišemo še zgodovino hranjenja v ničkaj prijaznih razmerah naših depojev (od skrinje v depoju Rosove hiše in na podstrehi Mestne hiše preko različnih prostorov na Tavčarjevi 43 do prepolnega tekstilnega depoja). Na njihovo stanje je vplivala nepravilna vlaga in nihanje temperature med nizkimi zimskimi in zelo visokimi letnimi. Niso jim prizanesli škodljivi molji in večče. Tudi površno rokovanje z njimi, neprijazne luči in dnevna svetloba v razstavnih vitrinah niso bili zanje prijazni.

Zelo različne stopnje **ohranjenosti in različnost materialov**, iz katerih so svitki narejeni, so povečale zahtevnost konservatorske obdelave.

Dobro ohranjen svitek

A well-preserved head-cushion

POSTOPEK KONSERVATORSKE OBDELAVE

Omejila sem se izključno na aktivno konserviranje. To je z neposrednimi posegi na svitkih počasni proces propadanja.

Faze postopka:

- popis stanja posameznega svitka
- raziskava vidnih materialov in obstojnosti barv
- raziskava postopkov izdelave svitkov
- izvedba aktivne konservacije
- dokumentacija.

POPIS STANJA PRED OBDELAVO

Ugotovila sem poškodbe in jih popisala. Na osnovi tega sem določila postopke konservatorske obdelave.

Poškodbe lahko združim v tri osnovne:

1.nastale med uporabo svitka:

- umazanija zaradi rokovanja in slabega spravila
- obraba prepleta

Slabo ohranjen svitek

A poorly-preserved head-cushion

* konservatorska strokovna sodelavka

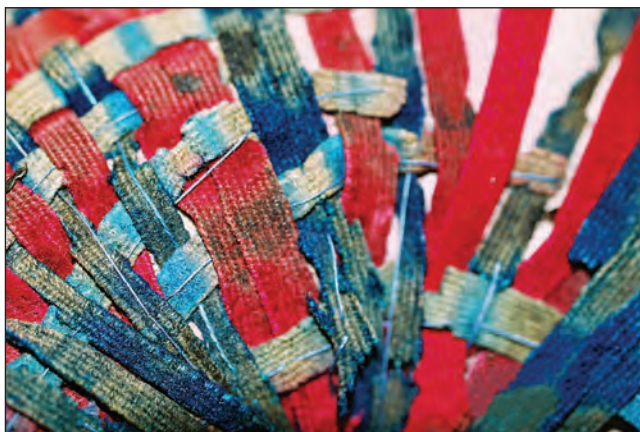
- natrgani robovi trakov
- obraba podloge
- obledelost
- poškodbe zaradi delovanja moljev in vešč

2. nastale med deponiranjem:

- prah kot usedlina iz okolice
- poškodbe zaradi delovanja moljev in vešč
- poškodbe zaradi delovanja plesni
- sprememba oblike zaradi raznih obtežitev
- obledelost

3. nastale zaradi popravil:

- v času uporabe
- za potrebe razstavljanja

Obledelost barve na trakovih Colour fading on the fabric strips

RAZISKAVA MATERIALOV

Omejila sem se na materiale, ki so bili vidni.

Sestavljeni so iz:

- **polnila** - stare volnene krpe, mikano volneno blago, lasje, seneni drobir, pleve, pezdir, ustrojene kože z dlakami,
- **podloge** - največkrat je laneno ali bombažno platno, včasih tudi volneno blago,
- **trakov** - trakovi so največkrat iz raznobarvnega volnenega filca, dodani so še tkani trakovi iz bombaža, volne in svile (nekateri so bili tako prepereli ali pojedeni od molja, da jih ni bilo mogoče šivati). Pri doma izdelanih svitkih so trakovi največkrat izrezani iz ostankov blaga (nezarobljeni), le izjemoma so dodani tkani trakovi; zato so bolj obrabljeni in razparani (večkrat so bili že v času uporabe popravljeni in zašiti).

Trakovi, podloga, polnilo Sketch of a head-cushion (filling, lining, fabric strips)

RAZISKAVA POSTOPKOV IZDELAVE SVITKOV

Izdelavo svitka mi je pokazala ga. Marija Korleale, ki pa se je kot samouk naučila izdelave tako, da je svitek podrla. O izdelavi svitka sem se še pozanimala v konservatorski delavnici Slovenskega etnografskega muzeja pri mag. Ani Motnikar. Slednja mi je pomagala še pri določitvi nekaterih materialov. Obema se za svoj prispevek lepo zahvaljujem.

AKTIVNA KONSERVACIJA

Odstranjevanje prahu

Razlikujemo prah kot usedlino iz okolice in tisti prah, ki nastane zaradi razpadanja osnovnega materiala.

Prah povzroča na tkaninah hude poškodbe. Obnaša se kot abraziv, bolj ostre oblike pa tudi kot mikro rezila. S prahom vnašamo iz zraka škodljive spojine, ki skupaj z vlago kemično poškodujejo tkanino.

Za odstranjevanje prahu iz zelo dobro ohranjenih svitkov sem uporabila vakuumski čistilec, za vse ostale pa le antistatične krpe, krtače in omela.

Odstranjevanje umazanije

Na svitkih so bili poleg splošne umazanije še:

- mastni madeži (od rokovanja v uporabi)
- madeži voska
- madeži smole
- madeži nedoločljivega izvora

Te madeže sem odstranila lokalno s topili (do-

voljenimi po varnostnih predpisih) in z močnejšo koncentracijo detergentov (milo, detergent za ročno pranje svile).

Osnovno čiščenje sem izvedla s pregreto vodno paro preko čiste bele bombažne krpe, ki je vsrkala kondenzirano vodo skupaj z nečistočami.

Čiščenje s pregreto vodno paro ∷ *Steam-cleaning*

Posebno pozornost sem posvetila obstojnosti barve tkanin pred fazo mokrega čiščenja. Pri nestabilni barvi sem postopala previdneje in učinek sprti nadzorovala. Da se tkanina ne bi razbarvala, sem postopke večkrat ponovila.

Urejanje in pritrjevanje trakov

Uvodoma lahko povem, da so bili trakovi pri nekaterih svitkih zelo poškodovani ali pa so celo manjkali. Odločila sem se le za urejanje trakov v prepletu, ne pa za njihovo dopolnjevanje. Kjer se je po ureditvi trakov pokazalo, da se ti prvotno stikajo, sem jih sešila. Tam, kjer so manjkali trakovi, sem jih samo pritrčila z nitko, da so ostali na svojem mestu. Tako sem preprečila nadaljnje podiranje prepleta. S tem sem izboljšala tudi estetski videz. Mnogi trakovi pa tudi podloge so tako krhki, da bi jih že tanka igla dodatno poškodovala (prerezala), zato takih nisem šivala, ampak le pričvrstila. Uporabljala sem zelo tanko šivanko (Ø 0,5 mm) in svileno ali bombažno nitko ustrezne barve.

Pritrjevanje s tanko nitko ∷ *Fixing with fine thread*

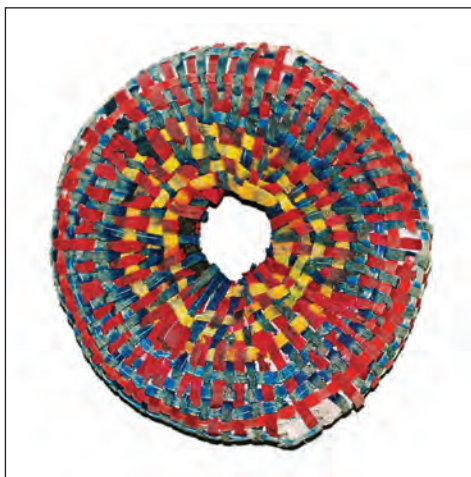
Rada bi poudarila, da sem se držala osnovnega konservatorskega načela, ki pravi, da predmet ohranimo v stanju, v kakršnem je bil, preprečimo nadaljnje propadanje in zagotovimo reverzibilnost posegov (vse na novo vnesene nitke se lahko kadarkoli odstranijo).

Pred obdelavo ∷ *Before treatment*

Med obdelavo ∷ *During treatment*

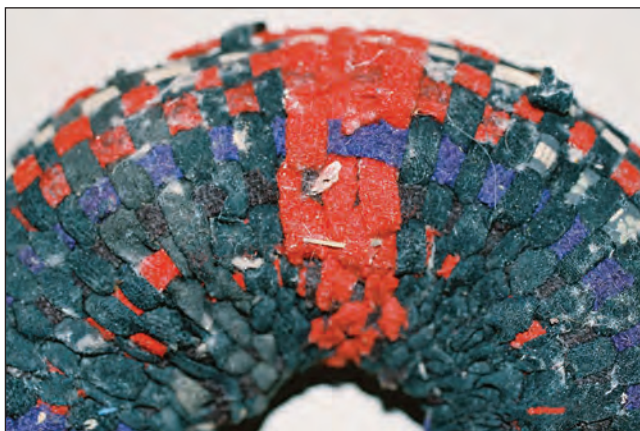

Po konzervatorski obdelavi : After conservation treatment

Svitki so po konzervatorski obdelavi ostali verodostojni. Prednost sem dala konsevaciji pred dodajanjem manjkajočih ali celo zamenjavi originalnih poškodovanih delov.

Uničevanje moljev in vešč

Sledove delovanja škodljivih moljev in vešč sem opazila pri novo pridobljenih svitkih. Odločila sem se, da preventivno uničim škodljive molje in vešče v vseh svitkih.

Sledi moljev : Moth traces

Svitki so sestavljeni iz materialov živalskega in rastlinskega izvora.

Z materiali živalskega izvora se hranijo gosenice iz družine moljev (*Tineidae*). Vrste moljev, poimenovalne po materialih, ki jih napadajo, so:

- suknarski ali hišni (*Tinea pellionella*) napada volno, svilo ...
- krznarski (*Tinea pollionella*) napada krzno, živalske dlake, lase ...

- preprogar (*Triphopaga tapetzella*) napada perje ... Z materiali rastlinskega izvora se hranijo gosenice iz družine vešč (*Pyralididae*). Vrsta vešče, poimenovalne po materialu, ki ga napada, je:

- senena vešča (*Hypsopygia costalis*) napada seneni drobir in pezdir

Obe družini moljev in vešč spadata k tako imenovanim malim metuljem ali metuljčkom (*Microlepidoptera*).

Oboji imajo podoben življenjski cikel: jajčece, gosenica (ličinka), buba, metulj.

Vse vrste zgoraj omenjenih moljev in vešč imajo najmanj dva zaroda letno (maj, avgust). Izjema je hišni molj s 3 do 5 zarodov od aprila do novembra. Vsaka vrsta v določeni latentni obliki lahko preživi tudi zelo neugodne življenjske pogoje (nizke temperature, pomanjkanje hrane ...).

Umazanija je gojišče za plesni in bakterije, ki poškodujejo material in s tem omogočijo boljše prehranjevalne pogoje gosenicam.

Svitki niso veliki, zato sem se odločila za okolju prijazen postopek zamrzovanja.

Vsak svitek sem ovila s polietilensko folijo in ga zamrznila dvakrat. Vsakič za šest tednov. Med prvim in drugim zamrzovanjem sta potekla dva poletna meseca. Namreč, v tem času se je že lahko začel razvoj tistih oblik v življenjskem ciklusu škodljivcev, ki so latentne in bi mogoče lahko prenesle nizke temperature.

Zamrzovala sem po načinu hitrega globokega zamrzovanja na temperaturo -18°C . Z zamrznjenimi svitki sem zelo pazljivo rokovala, da ni prišlo do steklenega loma občutljivih materialov. Odtajevala pa sem jih počasi, s kontroliranim odvajanjem vlage, da ni prišlo do rosenja na svitkih.

DOKUMENTACIJA

Sproti sem dokumentirala vsako fazo dela:

- s fotografiranjem
- z vpisom v računalniškem programu Zbirka

HRAMBA IN ROKOVANJE

Pogoji hranjenja in razstavljanja so za svitke enaki kot za ves tekstil.

Za ohranitev tekstila je najpomembnejše upočasniti staranje (podaljšati življenjsko dobo) tekstilnih vlaken.

To je mogoče doseči predvsem:

1. Z vzdrževanjem ugodne mikroklimе v prostoru, kjer se tekstil hrani:
 - najprimernejša relativna vlažnost 50 % ± 5 %
 - najprimernejša temperatura 18°C ± 2°C
 - ne sme biti izpostavljen neposredni sončni svetlobi
 - ne sme biti izpostavljen premočnemu viru svetlobnih teles (omejitev osvetlitve je 50 luxov). Najbolje je, da se hrani v temnem prostoru oz. da se na okna in svetlobna telesa namesti filtre, ki vpijajo ultravijolične žarke.
2. Svitki naj počivajo vodoravno, izogibati se je treba pritiskom iz katerekoli smeri, ki lahko povzročijo deformacijo (obešeni nosijo vso težo na enem mestu, tam se začno preoblikovati, trgati), podloge naj bodo iz brezislinskega papirja.
3. Omare in prostori morajo imeti možnost pretoka zraka skozi posebne filtre, ki zadržijo prah in

druge škodljive substance iz zraka.

4. Omare in prostori morajo biti zaščiteni pred vstopom moljev, večč in srebrnih ribic.
5. Omare in prostori s tekstilom morajo biti zaščiteni pred vstopom glodalcev (miši in podgan).
5. Predmete prijemamo z bombažnimi ali lateks rokavicami.
6. Zaradi občutljivosti materialov je potreben periodični pregled eksponatov.

Uporabljena literatura:

CARNELUTTI, Jan
1986 *Še enkrat o moljih. Moj mali svet* 3(1986), str. 36-37.

KLOTS, AkexanderBarrett, in Elise Broughton
1970 *Zuželke. Ljubljana: Mladinska knjiga.*

PAJAGIČ BREGAR, Gojka
2002 *Tapiserija Štirje letni časi. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.*

Marjanca Jeglič*

CONSERVATION OF HEAD-CUSHIONS

To the wear-and-tear experienced by an individual head-cushion during the time it was in use, we can add the history of its storage in far from ideal conditions in our repositories. Their condition has been affected by incorrect humidity and temperature oscillations. Moths have done their bit too. Careless handling and the harsh lighting and daylight to which they have been exposed in glass exhibition cases have also been bad for them.

The very **different states of conservation and the variety of materials** from which the head-cushions are made have made the conservator's job more demanding. In order to slow down the process of decay, we have actively conserved the head-cushions.

PHASES OF THE PROCEDURE:

- inventory of the state of the individual head-cushion
- research of the visible materials and colour fastness
- research into the process of manufacture of head-cushions
- implementation of active conservation documentation

INVENTORY OF THE CONDITION BEFORE TREATMENT

Damage occurred:

1. during use of the head-cushion:

* professional conservator

- dirt as a result of handling and poor storage
 - wear of the weave
 - tattered edges of fabric strips
 - wear of the lining
 - fading
 - moth damage
2. during storage:
- dust as sediment from the surroundings
 - moth damage
 - mould damage
 - change of shape as a result of various loads
 - fading
3. as a result of repairs:
- during use
 - for exhibition purposes

RESEARCH OF MATERIALS

I limited myself that were visible

They consist of:

- **fillings** - old scraps of worsted, carded wollen fabric, hair, hayflowers, chaff, splinters, tanned skins with hair,
- **linings** - usually flax or cotton linen, sometimes wool cloth,
- **fabric strips** - in artisan-made products the fabric strips are usually of varicoloured wool felt; woven strips of cotton, wool and silk are also added. In the case of homemade head-cushions, the strips are usually cut from remnants of material, and woven strips are an exception; for these reason these head-cushions tend to be more worn and frayed.

RESEARCH INTO THE PROCESS OF MANUFACTURE OF HEAD-CUSHIONS

Only a few old master craftsmen (or craftswomen) still know how to make head-cushions. I was shown how to make a head-cushion by Mrs Marija Korleale and her colleagues from the Conservation Workshop of the Slovene Ethnographic Museum.

ACTIVE CONSERVATION

Removal of dust

We distinguish between dust as sediment from the surroundings and dust formed as a result of decay of the basic material.

Dust causes serious damage to fabrics. It acts as an abrasive and sharper forms can even act as micro-blades. Dust brings harmful compounds from the atmosphere which, combined with damp, cause chemical damage to fabric.

I removed the dust using dry procedures.

Removal of dirt

As well as general soiling the following were also present on the head-cushions:

- grease stains (from handling during use)
- wax stains
- pitch stains
- stains of indeterminate origin

I removed the stains locally.

I carried out the basic cleaning using steam through a clean white cotton cloth, which absorbed the condensed water together with the impurities.

I paid particular attention to the colour fastness of the fabric before the wet cleaning phase. In the case of non-fast colours I used a milder procedure with constant supervision.

Tidying and fastening the fabric strips

I decided that I would limit myself to tidying the fabric strips in the weave rather than try and supplement them. In places where, after tidying up the strips, it was evident that they were originally joined, I sewed them together. In places where strips were missing, I simply fastened them with a thread so that they would remain in position. In this way I prevented further degeneration of the weave. This improved the aesthetic appearance.

Many of the fabric strips, and also the linings, are so fragile that even a fine needle would cause further damage (by cutting through them). In these cases I did not sew them but merely fastened them. I used a very fine sewing needle (0.5 mm) and silk or cotton thread of the appropriate colour.

I should like to stress that I stuck to the essential conservation principle that requires that we conserve the item in the state it was in, prevent

further decay and ensure the reversibility of interventions.

Following conservation treatment, the head-cushions remained authentic. I gave priority to conservation over the addition of missing parts or even the replacement of original damaged parts.

Elimination of moths

I observed the traces of moth damage in newly acquired head-cushions.

Head-cushions are made of materials of animal and plant origin.

Larvae of the *Tineidae* family of moths feed on materials of animal origin.

Larvae of moths of the *Pyralidae* family feed on materials of plant origin.

Both families of moths belong to a suborder commonly known as the 'smaller moths' (*Microlepidoptera*).

Both have a similar life cycle: egg, larva (caterpillar), pupa, imago.

In its specific latent form, each type can survive very unfavourable living conditions (low temperatures, shortage of food, etc.).

Dirt is a breeding-ground for moulds and bacteria that damage material and enable better feeding conditions for larvae.

Head-cushions are not big and so I opted for an environmentally-friendly freezing process.

I froze the head-cushions twice - for six weeks each time. Between the first and second freezing I allowed two summer months to elapse, since this is the period in which the development of those forms in the life cycle of the pests that are latent and capable of surviving low temperatures could begin.

I froze the head-cushions using the 'rapid deep freeze' method to a temperature of -18 °C. I handled the frozen head-cushions with great care so as to avoid causing fractures in the sensitive materials. I thawed them slowly, with controlled drainage of moisture, to prevent condensation forming on the head-cushions.

DOCUMENTATION

I documented each phase as I went along: photographically by entering information in the 'Collection' computer program.

STORAGE AND HANDLING

Storage and exhibition conditions for head-cushions are the same as for all textiles. In the preservation of textiles the most important thing is to extend the life of textile fibres.

The best ways to achieve this are as follows:

1. By maintaining a suitable microclimate in the room where the textiles are stored:
 - the most suitable relative humidity is 50 % ± 5 %
 - the most suitable temperature is 18°C ± 2°C
 - they should not be exposed to direct sunlight
 - they should not be exposed to strong light sources (the illuminance limit is 50 lux).

It is best to store textiles in a dark space or to fit UV filters to windows and light sources.

2. Head-cushions should be stored horizontally and it is important to avoid pressure from any direction that can cause deformation. Lining should be of acid-free paper.
3. Cupboards and rooms must allow air to circulate through special filters that capture dust and other harmful substances from the air.
4. Cupboards and rooms must be moth-proof and silverfish-proof.
5. Cupboards and rooms containing textiles must be rodent-proof (rats and mice).
5. The items should be handled using cotton or latex gloves.
6. Because of the sensitivity of the materials, exhibits should be checked periodically.

Cena: 15 €

9 1789616 1478120